

PALACKÉHO UNIVERZITA V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Bc. IVETA VOLKOVÁ

II. ročník – navazující magisterské studium

Obor: UČJ – USV

Cenzurní zásahy v Bassově „Čtení o roce osmačtyřicátém“

Diplomová práce

Jméno vedoucího práce: **Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.**

OLOMOUC 2015

Prohlašuji tímto, že jsem zadanou diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Daniela Jakubíčka, Ph.D. a v seznamu literatury jsem uvedla veškerou použitou literaturu a další zdroje.

V Olomouci dne

Poděkování

Ráda bych věnovala poděkování své rodině za podporu a pochopení při psaní této práce.

Obsah

Úvod

1.) Literární cenzura	s. 7-8
2.) Eduard Bass	s. 9
2.1) Eduard Bass a jeho život během okupace	s. 10-14
2.2) Bass – kabaretiér	s. 15-16
2.3) Bass – novinář	s. 17-19
2.4) Bass – spisovatel	s. 20-22
3.) Eduard Bass – Čtení o roce osmačtyřicátém	s. 23-27
3.1) Cenzurní zásahy v díle: Čtení o roce osmačtyřicátém	s. 28
3.1.1) Srovnání díla: Čtení o roce osmačtyřicátém z roku 1940 a 1948 – rovina cenzurních zásahů	s. 29-55
3.1.2) Vyhodnocení četnosti cenzurních zásahů dle typu cenzurních změn	s. 56
3.1.3) Vyhodnocení četnosti cenzurních zásahů dle jednotlivých kapitol	s. 57
3.2) Srovnání díla: Čtení o roce osmačtyřicátém z roku 1940 a 1948 – rovina špatného opisu a rovina stylistická	s. 58
Závěr	s. 59
Použitá literatura	s. 60-61

Přílohová část

Anotace

Úvod

Cílem této práce je podrobná analýza díla Eduarda Basse „*Čtení o roce osmačtyřicátém*“ a to zejména z cenzurního hlediska. Téma diplomové práce vyústilo z mé práce bakalářské, ve které jsem nastínila z širšího pohledu cenzuru jako obecný problém, v předchozí práci jsem se nezaměřovala pouze na cenzuru literární, ale také na problematiku cenzury v oblastech školství, periodického tisku, divadelnictví, filmografie a rozhlasu. Jelikož mne při práci velice zaujala širší problému a zejména pak nedostatek zdrojů při zjišťování skutečností kolem literární cenzury v období Protektorátu Čechy a Morava, cítila jsem téměř za povinnost rozpracovat toto téma detailněji právě ve své diplomové práci a ukázat na konkrétním díle hloubku tohoto problému. Za dílo, které podrobím analýze z cenzurního hlediska, jsem zvolila historickou prózu Eduarda Basse, konkrétně již zmiňované rozsáhlé dílo „*Čtení o roce osmačtyřicátém*“, které ve svém prvním vydání, ještě za života Eduarda Basse, bylo nacistickou cenzurou velmi významně zasaženo, první vydání z roku 1940 jsem se rozhodla porovnat s vydáním druhým, které vyšlo v roce 1948, toto vydání se tedy vyhnulo již cenzuře nacistické a o „vlásek“ předběhlo cenzuru z éry komunismu. Navíc vydání necenzurované verze tohoto díla bylo pod patronátem Františka Borového, který dílo přepsal z jeho cenzurované podoby do podoby, kterou Eduard Bass nastínil ve svých rukopisech.

První kapitoly této práce se zabývají vysvětlením termínu „cenzura“ a zejména pak osobností Eduarda Basse, jeho umělecké zaměření bylo velmi široké, proto je jeho profesní éra, pro větší přehlednost, nastíněna v jednotlivých podkapitolách, dle profese, která v dané éře jeho života převládala, konkrétně se jedná o tyto podkapitoly: „*Bass- kabaretér*“, „*Bass – novinář*“ a „*Bass – spisovatel*“, detailněji se zde také zabývám Bassovým soukromým životem v období Protektorátu. Při práci na této části práce jsem byla velmi překvapena, do jaké míry byla Bassova tvorba a kariéra ovlivněna válečnými událostmi, zejména pak vliv těchto událostí na zdravotní stav jeho manželky a následně i na zdraví samotného Basse, nejen tedy dílo, ale i život tohoto velkého literáta byl fatálně ovlivněn touto hrůznou dobou.

V následujících kapitolách se již detailněji zaměřuji na konkrétní analyzované dílo, „*Čtení o roce osmačtyřicátém*“. Nejprve se zabývám obecným hlediskem tohoto díla a okolnostmi jeho vzniku, v praktické části své práce již přecházím k samotné analýze. Cenzurní zásahy v tomto díle jsou velmi rozsáhlé, pro větší přehlednost z tohoto důvodu rozčleňuji tyto zásahy na tři druhy, a to dle typu zásahu. Prvním typem je cenzurní zásah v podobě vynechání či nahrazení slova/slovního spojení, dalším typem je pak připsání části textu nacistickými cenzory, tedy opačný případ, kdy

naopak ve druhém vydání z roku 1948 tato část textu chybí a posledním typem je vypuštění celého odstavce. Při analýze tohoto díla jsem navíc zjistila i další rozdíly mezi jednotlivými vydáními, proto dělím tyto změny na tři hlediska, na hledisko cenzurních zásahů, kterému je věnována dominantní část mé práce, na hledisko stylistických změn a hledisko špatného opisu.

Pro větší přehlednost a orientaci v dané problematice, a zejména pak možnosti konečného výsledku, jsem do závěrečné části své práce, kromě slovního vyhodnocení, zařadila také grafické znázornění, které přehledně poukazuje na četnost cenzurních zásahů v jednotlivých kapitolách knihy, díky čemuž můžeme snadno zjistit, ve které kapitole docházelo k cenzurním zásahům nejčastěji, další graf pak přináší výsledky v oblasti typů cenzurních zásahů, prostřednictvím něhož snadno a přehledně vidíme, který typ se v díle vyskytoval nejčastěji.

Do přílohové části jsem zařadila osobní korespondenci Eduarda Basse, která vzhledem ke svému rozsahu nemohla být citována v teoretické části práce. Najdeme zde také citaci změněného či vynechaného textu díla „*Čtení o roce osmačtyřicátém*“, které taktéž vzhledem ke svému rozsahu nemohlo být uvedeno v celém znění.

1. Literární cenzura

Literární cenzura se váže ke světonázoru povýšenému na normu či alespoň na určité společenské vzory jednání, které coby anticipované nebo již uskutečněné představy o realitě formulovali představitelé cenzury jako měřítko pro literární obsahy a pro oprávnění k jejich distribuci. Cenzura tedy reaguje na literární produkty jen do té míry, do jaké jsou její formální příčinou. Především se však cenzura zaměřuje na potenciální nebo již probíhající literární komunikaci, na sféru svěřenou cenzuře při prosazování ideologické konformity v rámci sociálně relevantního kulturního horizontu. Téměř vždy mají představitelé cenzury dostatečnou exekutivní moc na to, aby se žádané konformity snažili dosáhnout mecenášství jakéhokoli druhu, propaganda, formování elit, materiální nebo ideové zvýhodňování či přidělování společenské prestiže. V tomto kontextu přebírá i cenzura aktivní roli a fakt, že mívá podobu veta, je důvodem toho, že se hodnoty signalizované cenzurou jeví ve srovnání s hodnotami literární výpovědi pouze jako skryté, v podobě jakéhosi odrazu v literárním médiu. Tato zdánlivá reflexivita stále svádí k tomu, abychom předpokládali, že se literární produkt a literární cenzura vzájemně ovlivňují přímo, zatímco ve skutečnosti jde pouze o vliv zprostředkovaný. To se ukazuje mimo jiné ve faktu, že cenzuru lze obelstít, a to využitím její ideologické zaujatosti, kterou si sama uložila. A naopak se snaha cenzury o efektivnost téměř bez výjimky orientuje na možnosti literární komunikace vytvořené díky literární produkci. Až na této úrovni dochází k přímé interakci mezi literaturou a cenzurou, až zde se tedy rýsuje cenzura jako záměrně adekvátní proti-akce. Literatura a cenzura jsou zcela zásadním způsobem vázány na význam literární komunikace v kolektivním řádu a pro tento kolektivní řád. Můžeme to ozřejmit na základě několika příkladů. Vzhledem k rychlému rozvoji literární produkce a distribuce během šestnáctého století se stala nevyhnutelnou regulace živnostenského práva. Příznačně se v této době objevují také první cenzurní ustanovení zemských vrchností, neboť hrozilo, že literární komunikace, vytvoří prostor nezávislý na vládě. Technicko-organizační regulace knihtisku, začleňuje literární produkci a distribuci prostřednictvím povinnosti usídlení v oblasti říšských, rezidenčních a univerzitních měst pod kontrolu stávající mocenské struktury. Tato nařízení sice „pokoutní“ tiskárny neodstranila, avšak literární difúze a komunikace, která vznikala ve vytvářejících se centrech knižní produkce, je zatlačovala do stále většího ekonomického ústraní.

Komplexní povaha cenzury se zračila už ve starořímské instituci censora. Tento vysoký úředník byl pověřen jak politickým úkolem kontrolovat plátce daní, tak i kulturním úkolem dohlížet na veřejnou morálku. Censor tak dával smysl samému pojmu Řím. Jakožto správce berních svitků určoval, kdo je a kdo není občanem; byl prostředníkem mezi těmi, kdo patřili, a těmi, kdo nepatřili k Římu jako k administrativní jednotce. Jakožto garant veřejné mravnosti byl branou Říma coby společenství hodnot. Skrze jeho osobu se vymezovala kultura sama o sobě i státní instituce, v níž sídlila. Dvojitá funkce římského censora poukazuje k základní vlastnosti cenzury: její pravomoc zakazovat nelze oddělit od její potřeby začleňovat. Paradoxní je na cenzuře už to, že nutí veřejnost k sofistikovanému uvažování. Čtenář textu, o němž se ví, že byl cenzurován, nemůže nadále zůstat naivní, i kdyby jen proto, že už sám akt zákazu činí z textu podobenství. To, co z cenzurovaného textu zůstalo zachováno, je pouze částí celku, který čtenáři musí zaplnit svými výklady toho, co bylo vypuštěno. Nevyhnutelná strukturní podvojnost cenzurovaného textu, souběžnost manifestované a potlačované významové roviny, osvětluje osudovou předurčenost výkladu, formativní sílu situace interpreta. Jinak řečeno, cenzura je zvláštním druhem kontextu, který zdůrazňuje všudypřítomné napětí mezi textem a sebou samým.

Jen málo sociálních fenoménů bylo během svých dějin tak soustavně a tolika rozličnými způsoby tematizováno a interpretováno jako literární cenzura a zřídka za tím stály rozmanitější motivy. Dimenze osobního postižení měla přitom stejný dopad jako sociálněhistorické a teoretické kontexty, v nichž byl fenomén zkoumán. Jistota, že literatura může být pro jednotlivce a celou společnost „nebezpečná“ nebo „škodlivá“ a že pomocí obsahů textů lze společnost změnit, patří k základní vědomostní výbavě všech vyspělých kultur. Bez této jistoty by mnohé spisy nikdy nebyly napsány a literární cenzura by pravděpodobně nikdy nedosáhla svého nesporného úspěchu. Této jistotě vděčí za své obavy držitelé moci a stoupenci cenzury, kteří z mocensky konzervativních důvodů usilují o odvrácení jakýchkoli sociálních změn ohrožujících zachování stávajícího stavu a upevnění vlastních mocenských pozic.

2. Eduard Bass

Autor, kterého jsem si zvolila ke zpracování této diplomové práce, je známý novinář a spisovatel Eduard Bass, který se proslavil zejména svým ojedinělým dílem *Cirkus Humberto*. Eduarda Basse jsem si zvolila zejména z toho důvodu, že se nejen nacistická cenzura velmi významným způsobem dotkla jeho rozsáhlého díla *Čtení o roce osmačtyřicátém*, ale také z toho důvodu, že se válečné dění dotklo velmi vážným způsobem jak Bassova profesního života, tak i jeho života v rovině osobní. Díky tomu vzniká zajímavý pohled nejen na cenzuru literární, jak ji známe, ale také na pomyslnou „cenzuru osobního života“, kterou v této nešťastné době prožíval nejméně jeden představitel inteligence. Konkrétně pro Basse se však válečné události stali doslova fatálními pro jeho další životní cestu, jak zjistíme v této práci dále.

Eduard Bass si od mládí zapisoval do sešitů a diářů své verše, zážitky, nálady, plány i názory. Ve třicátých letech se rozhodl zaznamenat podrobně průběh celého svého života a života jeho ženy Táni Bassové-Schmidtové, tyto záznamy později vydal pod názvem *Naše kronika*. Zápisníky byly Bassovi také důležitou pomůckou jeho vlastní tvorby. Kromě básní, drobných próz a rozmarných kabaretních výstupů obsahují záznamy nápadů a témat budoucích povídek, článků, komedií a scének. Psal si sám pro sebe pokyny pro další postup, sám sobě kladl otázky, dokonce se na stránkách zápisníku i sám se sebou přel o nejlepší pokračování textu. Ve svých zápiscích vyslovil tehdy devatenáctiletý Bass také názor na kritiku uměleckých děl. Odmítal kritiku, která se zabývá rozborem umělceva individua, jeho životních osudů a charakterových vlastností. Naproti tomu vyžadoval kritiku osvobozenou od navyklých frází. Do Bassova širokého kulturního obzoru patřilo i výtvarné umění. Při svém pobytu v Mnichově navštívil výstavu grafiky Toulouse-Lautreca. Velmi ostře vnímal rozdíly mezi francouzskou a německou kresbou. Kritizoval a odmítal vnější efektnost, neuznával banalitu námětu i formy. Sledoval ale i domácí výtvarnou produkci a výtvarnou kritiku a byl plně na straně moderního malířství. Bass často překvapoval čtenáře i kolegy rozsahem i různorodostí svých vědomostí. Jeho literární pozůstalost dává odpověď na mnohé otázky. Systematicky vedené zápisky z nejrůznějších oborů lidské činnosti, podrobné výpisky z prostudované literatury, zejména historické, bohaté kartotéky etymologické a personální, vlastní výstřížkový archiv, přehledy nejdůležitějších a nejzajímavějších dějinných událostí pro denní potřebu novin atd. nám nejlépe ukazují, jaký Bass skutečně byl a v čem spočíval úspěch jeho práce.

2.1 Eduard Bass a jeho život během okupace

Blížící se vpád německých vojsk do Československa zastihl Eduarda Basse již 28. září 1938 v redakci. Zrovna se chystal odjet za svou ženou Táňou Bassovou-Schmidtovou, když si všiml, že se na ulicích pohybuje neobvyklé množství ozbrojených policistů a legionářů. Poté se v redakci dozvěděl, že byl v noci Chamberlainovi doručen dopis od Hitlera, ve kterém Hitler striktně žádal odpověď Anglie do druhé hodiny odpoledne v otázce Československa, a to pod pohrůzkou bombardování naší země. Během odpoledne se však informace, které se prostřednictvím redakčních zpráv k Bassovi dostávaly, postupně zlepšovaly. I sám Bass byl přesvědčen a uchválen projevem Roosevelta, ve kterém Roosevelt lidsky apeloval na Hitlera o mírovém jednání. Bass měl také výhodu při zjišťování nejnovějších zpráv ze zahraničí a to díky svému postavení v redakci. Díky tomu například dostal zprávu od dr. Stránského, ve které stálo, že pro tuto chvíli je nebezpečí zažehnáno, neboť Hitler od ultimáta ustoupil a přijal Chamberlainův závazek, že Anglie ručí za to, že Československo splní vše, co slíbilo. Konkrétně tím zřejmě bylo myšleno vydání pohraničního území. Poté následovala schůze čtyř velmocí. Obdivuhodná je Bassova vnímavost k politické situaci a zejména pak k velmocem, které jednali o našem dalším osudu, Bass zaujímal odtažitý postoj k našemu spojenci Francii: „*Složení té konference není pro nás dobré; náš spojenec Francie, hájil až dosud velmi chabě naše zájmy, ba přímo dovedl jít proti nim – a naopak se účastní náš vyloženy odpůrce Mussolini. Kromě rychlých zákroků ještě dnes v Paříži a v Londýně nemáme na průběh jednání žádného vlivu. Francie a Anglie trvají na tom, že jsme svolili k odevzdání německých krajů, ačkoli tento souhlas z nás přímo vydraly hrozbami a zradou smluv. Výhrady, které jsme s tím my spojili, téměř pro ně neexistují.*“ (Bass: 1985, s. 259)

Jakoby již tehdy Bass tušil, že se nebude jednat pouze o ztrátu pohraničního území, ale že nás Francie brzy „hodí přes palubu“, aby si sama zachovala mírový stav, který však nebude trvat dlouho, a my budeme předhozeni Hitlerovi bez jediného náznaku pomoci ze strany oněch zmiňovaných velmocí. I přesto se však Bass snažil být optimistou a věřil, že tím nejhorším, co naši vlast čeká, je skutečně pouhá anexe části našeho území.

Jednání čtyř velmocí, vyústilo podepsáním Mnichovské dohody, která se stala příkladem politiky ústupků tzv. appeasementu. První velmocí, která si uvědomila katastrofální dopad svého podpisu pod tuto smlouvu, byla Anglie, která v roce 1942 prohlásila Mnichovskou dohodu za neplatnou, což odůvodnila slovy, že Německo tuto smlouvu porušilo již v roce 1939. V roce 1990 se tehdejší předsedkyně Margaret Thatcherová nechala slyšet, že její země zklamala Československo svou účastí při podpisu Mnichovské dohody, a že na to vzpomíná s pocitem studu.

Z Bassovi korespondence je velmi dobře čitelná citlivost vůči jeho ženě, kterou dobře znal a věděl tak, že tuto neblahou politickou situaci ponese s těžkým srdcem: „*Táničko milá, vím, žeš už plakala a že si ještě popláčeš, ale prosím Tě, aby ses tomu nepoddávala. Je třeba se statečně postavit tváří v tvář každé situaci a zase a znovu a stále věřit: „...můj drahý národ český neskoná!*“ (viz příloha) (Bass: 1985, s. 261)

A nemýlil se, zřejmě i pod tíhou těžkosti doby Táňa Bassová-Schmidtová zemřela v dubnu 1945, konce války se tak nedožila. Stalo se tak v důsledku její dlouhodobé nemoci, která se postupně během války zhoršovala. Nepřispěl k tomu ani fakt, že byla propuštěna z nemocnice do domácí rekonvalescence v době, kdy spojenecká vojska bombardovala oblast pražských Vinohrad, kde manželé Bassovi žili.

Nejsilněji však válečná a zejména politická situace v zemi postihla Eduarda Basse ve druhé polovině roku 1941. Nejdetajnější průřez těmito událostmi získáme při analýze dopisu, který Eduard Bass psal svému příteli Jaromíru Johnovi alias Bohumilu Markalousovi, který mimo jiné působil nejen jako spisovatel, ale také novinář, učitel a výtvarný kritik. Od roku 1919 působil jako redaktor Lidových novin, lze tedy předpokládat, že právě zde se John s Bassem seznámili. Stojí za zmínku, že po válce, konkrétně v roce 1946, se John se svou družkou Helenou Šmahelovou, přestěhoval z Prahy do Olomouce, kde působil jako profesor estetiky na obnovené Filozofické fakultě Univerzity Palackého. Zmiňovaný dopis byl odeslán dvacátého osmého srpna 1941. Bass v něm líčí svůj postupný profesní sestup, kdy v roce 1938 byl sesazen z pozice šéfredaktora Lidových novin, od roku 1940 pak nemohl přispívat do žádné rubriky a od prvního července dokonce přišel i o místo redaktora Lidových novin a stal se pouhým přispěvatelem a to ještě ve velmi omezené míře, neboť Bassovi novinářské příspěvky nebyly nacistickou cenzurou příliš oblíbeny. Ve stejné době také Eduarda Basse začaly trápit zdravotní problémy, v důsledku čehož se léčil právě u syna Jaromíra Johna, Evžena Markalouse, který působil jako lékař. Více je však znám jako spisovatel, mezi jeho díla patří například *Apoteóza sportu* a *Apoteóza smíchu*, ve dvacátých letech byl také významným představitelem brněnského *Devětsilu*.

Z dopisu je zřejmé, že Bass se svým zdravotním stavem příliš nezabýval, spíše obtěžoval jej, vyjadřoval se o něm také s notnou dávkou ironie: „... *po nadřečené dovolené jsem se octl v ochranné péči Tvého znamenitého syna, kterýž shledal u mne přetlak nikoli rajský, nýbrž krevní a nařídil, aby se mi pustilo žilou. Bylo pak provedeno v Borůvkově sanatoriu, kde mi lazebníci pustili žilou po stránce krevní, samo sanatorium po stránce finanční. Načež mi Tvůj znamenitý syn zakázal pít, kouřit a vůbec všechny excesy, počínaje pšoukem.*“ (viz příloha) (Bass: 1985, s. 276)

Nejtragičtějším válečným rokem v životě Eduarda Basse se však paradoxně stal až rok 1945, kdy se blížilo osvobození naší země. Události tohoto roku Bass shrnul ve svém kalendáři, který je součástí přílohy této práce. Ze zápisů, které Bass uvádí koncem ledna, je zřejmé, že zdravotní stav jeho ženy se zhoršoval. Koncem měsíce se situace zkomplikovala, jelikož Táňa Bassová-Schmidtová onemocněla zánětem žlučníku a problémy se zády, v důsledku čehož byla na začátku února hospitalizována ve Vinohradské nemocnici, pátého února pak byla operována a po deseti dnech propuštěna do domácího ošetřování. Bassovi však bydleli na Vysočanech, kde ve stejné době probíhalo bombardování, došlo totiž k útoku na strategické cíle v Libni, Kbelích a zmíněných Vysočanech. Při tomto útoku bylo usmrceno 235 osob a dalších 417 jich bylo zraněno. Historikové se domnívají, že toto bombardování mělo zmařit výrobu zařízení pro německou atomovou bombu, která se údajně vyráběla v pražské firmě *Marconi Radioslavia* ve Vysočanech. Bass byl z těchto náletů velmi rozrušen, neboť jeho žena potřebovala klid pro rekonvalescenci. Vidíme zde tedy smutný paradox, Eduard Bass tolik toužil po ukončení války a osvobození naší země, zdraví jeho milované ženy mu však bylo cennější, proto když se skutečné osvobození blížilo, vnímal jej jen jako rušivý faktor pro klid jeho ženy. Zřejmě právě v důsledku napjaté vojenské situace a četných náletů, které během měsíce března a dubna mířily na Prahu, se zdravotní stav Táni Bassové-Schmidtové nejen nezlepšoval, ale dokonce dvaadvacátého dubna své nemoci podlehla. Když poté v květnu skutečně nastal převrat, Bass zdrcen ze smrti své ženy tuto velkou událost zapsal do svého deníku jako strohou nevýznamnou informací.

Když opadl ten nejbolestnější smutek, Bass reagoval na osvobození svým prvním příspěvkem ve Svobodných novinách, proč *Svobodné noviny*? Porážka nacistického Německa se odrážela i na stránkách *Lidových novin*, které na konci války řídil kolaborant Leopold Zeman. Od února roku 1945 vycházely *Lidové noviny* pouze na jednom listu a obsahovaly zprávy o potížích, do kterých se dostali nacisté. 17. dubna 1945 pak vyšly *Lidové noviny* naposledy. Naštěstí brzy na to přichází Pražské povstání, kterého se účastní i známí novináři. Vznikají revoluční výbory, které zajišťují výrobu necenzurovaných novin. 9. května 1945 pak Eduard Bass zakládá se svými kolegy Národní výbor *Lidových novin* a okamžitě obnovuje jejich vydávání.

Z nového rozhodnutí vlády ale nesměly vycházet noviny, které sloužily okupantům. Toto stanovisko bylo v červnu roku 1945 potvrzeno samotným Edvardem Benešem. Lidové noviny byly jedny z prvních, které na toto stanovisko doplatily. Vycházely totiž za okupace a navíc byly majetkem ministra Jaroslava Stránského, který byl zásadním odpůrcem mnichovské kapitulace a v exilu působil jako člen vlády, zde také připravoval poválečné retribuční zákony. To se však nelíbilo komunistům, kteří po roce 1945 vydávání *Lidových novin* zastavili. Eduardu Bassovi se

však podařilo založit Sdružení kulturních organizací, které se vydávání *Lidových novin* ujalo. A protože nemohly vycházet pod svým stávajícím jménem, zrodily se *Svobodné noviny*. Třetího srpna roku 1945 napsal Eduard Bass své vyjádření, ve kterém reagoval na redakční zprávu, která proběhla za účelem změny vedení ve *Svobodných novinách*. Mezi Lidovými a Svobodnými novinami je třeba vidět značnou kontinuitu. V první části prohlášení se Eduard Bass zmiňuje o Karlu Z. Klímovi, což byl šéfredaktor Lidových novin v letech 1919 – 1929, a poté v letech 1939 – 1941. Jeho první zvolení proběhlo v době, kdy jako bývalý stálý zpravodaj *Lidových novin* ve Vídni, obsadil post šéfredaktora po Heinrichově odchodu. Poté *Lidové noviny* opustil, aby řídil *České slovo*. Do čela *Lidových novin* se vrátil v roce 1939. Rok po jeho odchodu jej však zatklo gestapo a 23. srpna 1942 byl deportován do Terezína, kde byl následně popraven.

Bass v prohlášení také zmiňuje svou literární práci na díle: *Čtení o roce 1848*, která, jak zde uvádí, byla přerušena válkou, jelikož Němci znemožnili přístup k jakýmkoliv historickým skutečnostem, které by mohly jakýmkoliv způsobem ohrozit jejich pozice. Proto se tedy Bass pustil do psaní beletrie, i zde mu však nastalá válečná situace nepřála, jelikož krátce poté došlo k atentátu na Reinharda Heydricha, v důsledku čehož nacisté ještě více zpřísnili cenzurní zákony a nejen to, Adolfa Hitlera tento počín natolik rozzuřil, neboť Heydrich patřil k jeho nejvěrnějším stoupencům, že 27. května 1941 byl státním tajemníkem K. H. Frankem vyhlášen výjimečný stav nad celým územím Protektorátu. V důsledku toho Němci v prvních dnech po atentátu zajali mnoho nevinných lidí jako své rukojmí a nacistický teror ještě zesílil. 28. května zahájili nacisté popravy pro schvalování atentátu na Heydricha a 29. září stanný soud odsoudil za tyto zločiny 252 lidí. Jedním z neznámějších míst poprav se stala Kobyliská střelnice. Odhaduje se, že v reakci na atentát, při tzv. heydrichiádě, Němci popravili 2 tisíce lidí.

Tyto hrůzné události tvorbu Eduarda Basse natolik ovlivnili, že nebyl schopen téměř žádné literární tvorby. Za pomoci jeho věrných přátel, se mu však podařilo udržet alespoň vydávání *Lidových novin*: „*Přišla heydrichiáda. Za hrozného pronásledování tolika českých lidí, za strašného utrpení tolika mých osobních přátel, v tom pekle, jehož brány se zdály být nepřemožitelné, ztratil jsem schopnost literárně tvořit. Nevím, jak jiní; já prostě nemohl a nedovedl. Celý smysl života bylo jen udržovat víru v lidech svého okolí, posilovat je v akcích odboje a organizovat pomoc obětem tyranie.... Mladší byli v německých koncentracích nebo v zahraničním seznamu, jiní všelikdes poschovávaní, hrstička věrných se snažila proklouzávat tisícerými úklady a nástrahami v redakci ovládané germánskými přísluhovači a otrokáři. Nezbylo než vzdát se snu o literatuře a mysliti na vzkříšení novin. Díky věrnosti veliké většiny starých spolupracovníků se to podařilo.*„ (Bass: 1985, s. 300 – 301)

Celé Bassovo prohlášení je laděno zejména v „tónu“ loučení se s dosavadní kariérou v *Lidových*, nyní ve *Svobodných* novinách. Jak je z Bassových slov zřejmé, po hrůzných událostech, mezi něž patřila nejen tíživá realita války, ale bezpochyby také smrt jeho milované ženy, se již Bass necítil na to, aby působil v čele *Svobodných novin*. Navíc, jak zde uvádí, chce pracovat na dokončení svého nejrozsáhlejšího díla: *Čtení o roce 1848*: „Katarakt událostí otevřel svůj strhující proud, všichni v něm pluli podle svých sil – jen já měl pojednou strašný pocit, že na tento malström nestačím. Vždyť ještě neoschly hroudy na čerstvém hrobě té, jež mi byla třicet let více než věrnou pomocnicí a jejíž bolestné umírání bylo vyrušeno rachotem domů řítících se pod dopadem amerických pum. Snažil jsem se přehlušit tyto bolesti, ale zapeklité nervy se vymkly mé vůli. V den, kdy se vrátili londýnští spolupracovníci, požádal jsem o propuštění. Redakční přátelé mi nabídli zdravotní dovolenou, že obstarají vedení listu sami. Ale zatímco se nervy poněkud uklidnily, vyvstávala mi před oči druhá velká povinnost: dokončit *Čtení o roce 1848*.“ (Bass: 1985, s. 300 – 301) Bohužel, jak víme, se jeho dokončení nedočkal, jelikož jeho práci přerušila smrt. Eduard Bass umírá 2. října 1946 na opakovaný záchvat srdeční mrtvice, lze se domnívat, že tomu napomohly nejen osudové události války, ale také Bassův žal nad ztrátou milované ženy. Zemřel osmnáct měsíců po své manželce a svůj první srdeční záchvat prodělal nedlouho po její smrti.

2.2 Bass – kabaretiér

Eduard Bass však brzy ve svých básních své literární vzory opustil a směřoval k jednoduché písňové formě. Postupem času a vlivem příklonu ke kabaretní tvorbě jsou Bassovy básně vystřídány písněmi. Škála naladění této jeho tvorby je rozsáhlá, od rozpustilých a pijáckých písní přes humorné, ironizující a parodující až k písním lyrickým. V letech, kdy vypukla první světová válka, Bass pracoval jako písař ve vojenské nemocnici, pobytu na frontě byl totiž naštěstí kvůli svému zdravotnímu stavu ušetřen, tvořil básně a písně s tématy vojenskými, v nichž je uchována atmosféra vojenského humoru, stesku i osobních tragédií. Bass měl cit pro divadlo, sám o sobě řekl: „*že je mu tento cit vrozen a dalšími setkáními s divadlem se už jen tříbí.*“ (Krucichová a Vinařová: 1985, s. 10) Ve dvaceti letech měl již v tomto směru rozsáhlé vědomosti a vyhraněný názor, a to jak na stavbu dramatu a podmínky jeho účinnosti, tak na režijní práci, pojetí rolí a na některé detaily herecké práce. V poznámkách a záznamech o zhlédnutých divadelních představeních i v zápisech o četbě dramát projedával Bass neomylný instinkt pro dramatické napětí děje. Získával postupně přehled o české i světové dramatické tvorbě. Velmi jemně rozlišoval rozdíly mezi potřebami dramatu a prózy, charakterizoval rozdíl mezi zdialogizovanou prózou a dramatem. Vytýkal autorům nejednotnost a rozdrobenost děje, časté opakování, malý spád některých scén. Současně už v duchu viděl čtené drama realizované na jevišti a upozorňoval na různá úskalí i na místa, která by bylo třeba vyzvednout. Přesně charakterizoval i styl a jazyk jednotlivých dramatických autorů. Jiřímu Mahenovi předpověděl, že mu nebudou svědčit velké tragédie, zato že jeho doménou budou charakteristiky figurek běžného denního života.

Byl velmi kritický k úrovni pražských divadel a divadelních umělců, k obecnstvu i k autorům. Jeho kritiky a recenze pražských představení, které psal do svých notesů hned po návratu z divadla, jsou velmi cenné a to především svou bezprostředností zaznamenaného dojmu, pohotovostí a bystrostí úsudku. Zajímavě hodnotil také herecké výkony, mezi herce, kterých si vážil nejvíce, se opakují jména Zdenky Baldové, Otýlie Beníškové, Xeny Longenové, Eduarda Kohouta, Václava Vydry a další. Vysoké požadavky kladl také na práci režiséra. Univerzálnost, instinkt pro optimální předvedení konkrétního uměleckého díla, dobrá práce s herci, přesné určení celkového ladění inscenace, smysl pro hudebnost slova na scéně, to vše bylo pro Basse základem opravdového režijního umění. Uvažoval o kompozici barev a kostýmů na scéně, o maskování herce, o otázce realismu a naturalismu. Je zřejmé, že mladý Eduard Bass byl přísným divadelním kritikem i soudcem autorů. Zřejmou příčinou některých jeho nadměrně přísných soudů byl nesmlouvavý

odpor proti všemu danému a navyklému, ale zejména snaha pozvednout úroveň českého divadelnictví i lidové zábavy. Bass si brzy všiml repertoáru i celkového zaměření pražských kabaretů a šantánů, měl přehled o jejich hlavních hereckých představitelích, hudebnících i vybavení. Původní okouzlení divadelní atmosférou se proměnilo v zcela konkrétní představu. Už na jaře 1908 toužil mít dost prostředků, aby mohl otevřít vlastní kabaret, který by vedl podle svých nejlepších představ.

Roku 1913 se Eduard Bass sblížil s *Červenou sedmou* a na sedm let se stal jejím předním členem – textařem, hercem, redaktorem, vydavatelem textů a po určitou dobu i ředitelem v jedné osobě. Okolnosti jeho vstupu do *Červené sedmy* bylo dílem náhody, když byl Bass v roce 1913 přítomen vystoupení souboru, v průběhu představení vstupoval vtipnými hlasitými komentáři do děje, aktéři neméně vtipně reagovali, po představení poseděli a zpečetili budoucí spolupráci. Jiří Červený ve své knize *Červená sedma* o tom napsal: „Byla to skutečná a největší posila Sedmy. Bass si psal své výstupy sám. Byl humorista, zpíval i hrál v parodiích. On to byl, který Sedmu zformoval od amatérskosti někdy až naivní do bezvadného výkonu profesionálního.“ (Červený: 1959, s. 56)

Z Bassových zápisků víme, že začínal recitací Gellnera a Šrámka v Schöbelově kabaretním podniku v Praze Na poříčí. Zde byl vytvořen jeho pseudonym, nebylo logicky možné, aby v jednom podniku vystupovali dva „Šmídové“ a přednost měl pochopitelně tehdy uznávaný kabaretiér František Leopold Šmíd. Pseudonym vznikl z domněnky, že se od mladého Schmidta podle jeho mohutné postavy očekával v hlasovém projevu bas. Od roku 1910 působil Bass jako konferenciér v předním pražském kabaretu *Lucerna*. *Červená sedma* však byla něco jiného, nového, v soudobém pojetí kabaretu zcela originálního. I když soubor někdy působil velmi amatérsky, odpovídal mnohem přesněji Bassově představě o úloze kabaretu než zmiňovaná *Lucerna*. Bass vždy hledal určité, specifické formy výchovného, uvědomovacího, vzdělávacího působení na veřejnost, ať to byl divák, nebo čtenář. Nástrojem nejbližším mu byla satira a humor. Humor byl cestou, kterou se nejlépe dostával se svým sdělením, nejdrsnější pravdou i nejvážnějším poznatkem, k srdci čtenáře. *Červená sedma* nebyla poplatná, nebo aspoň jen ve velmi omezené míře, měšťáckým představám o kabaretu jako zcela nenáročném, zábavním podniku lehce dráždicím smysly v souladu s konzumací nápojů. *Sedma* si kladla náročnější cíle a Bass se iniciativně ujal jejich realizace jak na poli uměleckém, tak na poli administrativním. Napsal texty k desítkám původních písní, byl například autorem nejznámějšího šansonu skupiny, *Písničky z mládeže*, byl také autorem nejlepších překladů cizích textů, napsal desítky parodií, skečů, výstupů, prologů a scének, které byly na jevištích *Červené sedmy* realizovány. Bassovy texty jsou výsledkem jeho náročného programu, jsou vtipné, ostře satirické a po formální stránce velmi kvalitní.

2.3 Bass – novinář

S *Červenou sedmou* se Bass rozešel v roce 1920. Bezprostředním důvodem byly neshody kolem vydávání *Letáků* a *Šibeniček*, jež jako pasivní podnik *Sedma* převzala od Borového s nadějí, že je udrží z vlastních zisků. To se však nepodařilo. Ostrá, aktuální Bassova politická satira nezískala tolik odběratelů, aby bylo možné aspoň částečně uhradit náklady. Bass však slevit nechtěl a nemohl. Navíc v té době dostal nabídku na práci, jež byla pro něj velmi lákavá a jež ho nakonec pohltila na dalších dvacet let života. Stal se redaktorem *Lidových novin*. Noviny nebyly pro Basse ničím neznámým. Již dříve psal do *Humoristických listů*, *Kopřiv*, do *Práva lidu*, redigoval *Šibeničky*, vydával *Letáky*, řídil *Věstník Červené sedmy* a všechny její edice a od roku 1916 přispíval i do *Lidovek*. Jeho písně, kuplety a scénky z *Červené sedmy* a jeho *Letáky* byly výborným školením pro práci novináře. Do redakce nepřišel jako nováček, ale jako zkušený, ostřílený glosátor aktuálních denních politických, hospodářských a kulturních událostí. Malá forma kupletu a satirického šlehu se v novinách proměnila v kurzívu, sloupek, rozhlásek, podčárník, vtip či glosu apod. Tento fakt a neutuchající Bassova činnost a píle vysvětlují, proč se okamžitě v redakci zapracoval a velmi brzy se stal vedoucím pražské pobočky, po odchodu Arnošta Heinricha se stal dokonce přímo šéfredaktorem *Lidových novin*. Od začátku Bass v novinách dělal vše, co bylo třeba. Byl například úvodníkářem, tvůrcem anekdot, divadelním referentem, parlamentním zpravodajem, sportovním reportérem, psal referáty o výstavách, pražské reportáže, sloupky, vyplňoval kulturní rubriku, zavedl *Literární pondělí*, rubriku pro mladé a mnohé další. Jednou z jeho novinářských zásad bylo: „*novinář má umět napsat do každé rubriky, vyjma hospodářskou. Ta jediná musí mít specialistu.*“ (Bass: 1985, s. 13 - 39) Novinám věnoval Bass od dvacátých let všechny své síly. Z redakční korespondence je zřejmá jeho absolutní zaujatost prací. Stále vymýšlel, čím a jak zlepšit vzhled i obsah listu, jak získat co nejlepší redaktory i spolupracovníky novin, jak získat více odběratelů, jak být lepší a dokonalejší než ostatní. Byl velmi pracovitý a náročný k sobě i k jiným. Jeho záznamy jasně hovoří o tom, že byl nesmlouvavý k těm, kteří se osvědčili. Přitom se Bass nikdy neodcizil humoru. Jeho snahou bylo, aby v novinách bylo co nejvíce dobré pohody, aby vedle zpravodajství a komentátorského materiálu vždy zbylo místo pro pobavení a povzbuzení. Proto věnoval tolik pozornosti rubrikám, které mohly přinést a přinášely čtenáři zlepšení nálady. Ať to byl *Pražský film*, pravidelný sloupek anekdot a humorných příběhů, či křížovky, které do novin zavedl a jež sám i sestavoval, romány na pokračování, které dlouhou dobu pro raník i odpoledník vybíral, kurzívky a zejména rozhlásky, jichž od roku 1926 do roku 1942 napsal asi 720. Uměl dělat

v novinách téměř vše, ale jeho největší síla byla právě ve schopnosti postihnout drobné životní jevy a zprostředkovat je čtenáři tak, že jimi byl zaujat, měl pocit, že je vidí poprvé, že do té doby, než mu je Bass objevil, neexistovaly.

Bass dokázal prostřednictvím svých rozhlásků také velmi „ostře“ reagovat na tehdejší stav v české literatuře. Například v pomnichovské situaci časopis *Rodokaps* vypsal literární soutěž, která se těšila velké pozornosti svých čtenářů. Vydavateli *Rodokapsu* se sešlo 198 rukopisů, porota z nich nejméně sto padesát okamžitě vyřadila. Sedm vítězných prací bylo vyhlášeno v říjnu, první cenu za román *Plamen vzpoury* s podtitulem „*Dobrodružství v Mexiku*“ získal Bob Peters. Tedy pseudonym, který pro své westerny užíval tehdy dvaatřicetiletý Josef Peterka. Jeho úspěch zaznamenala většina periodik, taktéž *Lidové noviny*, Eduard Bass tato fakta komentoval tímto rozhláskem:

*„Do kulturní hlídky nakouk jsem a šláp jsem
rovnou v soutěž danou otcem Rodokapsem.
Ó, ty múzo milá, jež jsi takřka na psu,
proč ty nesestoupiš dolů k Rodokapsu!
Za hvězdami spějíc, éterická jsi sic,
ale tu ti kyne patnáctero tisíc.
Patnáctero tisíc a to celkem za nic,
za krvavý příběh od mexických hranic.
Od mexických hranic, od Ria del Norte,
tam přec musíš najít téma, safraporté.
Znáš přece tu zem, kde kvetou pomeranče,
bavlník a káva kolem pevné ranče,
kde tvá stáda pase volný, hrdý cowboy,
sváděje své bitky i svůj mnohý souboj,
dokud rána z koltu neučiní přeryv,
nepřijde-li dříve všemohoucí šerif.
Možná, že tam tohle všechno navlas není,
národu však dá to přec jen povznesení,
spěš, básníku, ať už od Labe či z Tater's,
spěš a spisuj román, podepiš Bob Paters,
patnáct tisíc kyne, namaž sobě kapsy,
ať má národ aspoň kult ten rodokapsí.“*

(Bass: 1939, s. 1)

Z Bassova rozhlásku je zřejmé, že jeho vztah k westernové tvorbě byl mírně řečeno skeptický. Viděl v něm podbízivost vůči čtenáři, která nabízela prázdná slova skrývající se za atraktivitu prostředí. Dle jeho názoru byl schopen tento žánr tvořit kde jaký začátečník a obzvlášť pak v případě, kdy za tuto „polotvorbu“ byla vypsána na tehdejší dobu tak vysoká odměna. Z těchto důvodů Eduard Bass Josefa Peterku jako spisovatele neuznával a jeho tvorbou pohrdal. Což je v rozporu s tím, že i sám Bass se snažil přiblížit svá díla většímu spektru čtenářů popularizací, a to

nejen v historickém románu *Čtení o roce osmačtyřicátém*, ale také ve své další tvorbě. Lze tedy jen spekulovat, co konkrétně Basse iritovalo na Josefu Peterkovi natolik, že na jeho adresu napsal tento rozhlásek, zda pouhá nelibost k westernovému žánru nebo například závist nad „lehce“ získanou finanční odměnou. V otázce celkového ladění v české literatuře během období druhé světové války, jednoznačně nejsilnějším trendem na protektorátní literární scéně bylo devatenácté století, doba národního obrození, dobře se prodávaly populárně naučné knihy o literatuře a dějinách (*Obrazy z dějin národa českého*), historické romány (*Cirkus Humberto*). Velmi inspirativní postavou byla Božena Němcová, František Halas o ní napsal oslavný cyklus básní *Naše paní Božena Němcová*, Jaroslav Seifert své dílo pojmenoval *Vějíř Boženy Němcové*. Dále byla v módě psychologická díla jako například novela Jaroslava Havlíčka *Kamenný orchestr*, který je součástí knihy *Smaragdový příboj* nebo dále knihy Jarmily Glazarové, jejíž *Chudá přadlena* nese další typický rys protektorátní literatury – národopisné tendence. Během války vznikla některá velmi slavná díla, která se později dočkala neméně slavných filmových adaptací: *Saturnin* Zdeňka Jirotky a Poláčkův *Hostinec u Kamenného stolu*, který vydal pod pseudonymem malíř Vlastimil Rada. Židovští autoři, stejně jako Poláček, často publikovali pod cizími jmény. Nejen beletrie napsaná židovskými autory byla zakázaná, nesměla být vydávána, prodávána ani půjčována také anglická, americká, polská, francouzská, ruská či jugoslávská literatura, seznam zakázaných knih v roce 1944 zahrnoval už deset tisíc děl. Naproti tomu překlady z němčiny tvořily celou třetinu vydávaných titulů. Podporovala se literatura o dělnících, například roku 1942 byla vyhlášena soutěž o nejlepší prózu či poezii o životě dělníků. Ještě vítanější však byla antisemitská literatura, vycházely romány o dívkách zneužitých Židy nebo o zlých židovských lékařích. Velmi populární byla jakákoliv laciná literatura, neboť lidé v ní za těžkých časů nacházeli „oddech“. Překvapivě dobře se prodávala i poezie. Průměrný náklad autorů dosahoval 1500 kusů. Ještě ve větších nákladech se tiskly a prodávaly knihy klasiků, vyšlo sedmačtyřicetisvazkové kompletní dílo Aloise Jiráska a v roce 1939 dosáhl náklad děl Boženy Němcové sedmdesáti tisíc.

2.4 Bass - spisovatel

Bass se o verše pokoušel od čtrnácti let jako student reálky, a dále pak jako učeň v hostivařské továrně na kartáče, která patřila jeho otci. Bassovy rané verše jsou poznamenány atmosférou počátku století i různými literárními vzory. Velmi silně se v nich prosazuje vliv Karla Hlaváčka, k němuž se hlásil celkovým laděním i svým poetickým slovníkem. Jméno Karla Hlaváčka se dokonce objevilo přímo v jedné básnické próze a sice „*Krásné oči*“ z roku 1904. Bass se netajil svým odporem proti měšťáckému vkusu a způsobu života, vystupoval také proti církvi. V jeho básních se objevují i sociální motivy. Věřil v anarchistickou revoluci, která vytvoří nevidané krásný svět. Na stránky svých prvních sešitů Bass opisoval i vtipy a drobné humoristické texty, které se mu zalíbily při četbě různých časopisů. Brzy se však mezi nimi objevily zápisy vtipů, a až posléze převážily vlastní nápady, především vtipně vyřčené názory na umění, obecné pravdy o životě i společnosti, nálady zachycené jednou větou, veselé i hořké paradoxy, postřehy a historky. Některé z těchto zápisků Bass využíval pro kabaretní výstupy, jiné uveřejňoval v časopisech, později je systematicky sbíral pro *Světobzor* a pro *Lidové noviny*, část požil ve svých povídkách. Kromě toho vydal v roce 1930 sbírku anekdot o slavných lidech s názvem *Umělci, mecenáši a jiná čeládka*.

Jeho zaujetí pro novinářskou práci zákonitě potlačovalo v Bassovi spisovatele. Ani úspěch *Klapzubovy jedenáctky* z roku 1922 ho dlouhá léta nepodnítil k větší práci. Povídky, které sice vycházely knižně, byly psány především pro noviny a ve třicátých letech se i jejich počet silně ztenčil. Bassovy zápisníky z té doby ukazují, že měl v úmyslu vrátit se k dějinám kabaretu, v roce 1917 totiž napsal a vydal drobnou teoretickou příručku *Jak se dělá kabaret* a nyní toužil napsat ještě větší knížku, ve které by včlenil český kabaret do evropských proudů. Shromáždřoval materiál, téma však opustil a již se k němu nevrátil. Rozsáhlou beletrizovanou reportáž o vzestupu a pádu podvodníka světového formátu, *Divoký život Alexandra Staviského*, napsal pro *Lidové noviny*. Rovněž *Čtení o roce 1848*, Bass pojal zpočátku jako přístupnou lidovou kroniku, vycházela v *Lidových novinách* od 16. března 1938 do 20. srpna téhož roku, která v době ohrožení národa a zvyšujícího se nebezpečí války promluví k nejširšímu okruhu čtenářů poučným i varovným hlasem historie. Teprve neobyčejný ohlas, který *Čtení o roce 1848* vzbudilo, přivedl Basse k pře koncipování původního záměru a k rozepsání skutečně velké práce. Bassovi se však podařilo dokončit jen první díl, který vyšel v roce 1940, který pojednává v širokém záběru postav a jejich osudů o událostech před březnem roku 1848. Když za války nemohl Bass pokračovat ve studiu pramenů k dalším dvěma dílům, práci přerušil a plánoval její dokončení na poválečnou dobu, k roku 1948. Z velkého záměru se zachoval jen rozvrh druhého dílu a fragment rukopisu.

Válečná doba byla pro Eduarda Basse velmi složitým obdobím, nejprve byl odstraněn z místa šéfredaktora *Lidových novin* a nedlouho poté z redakce novin vůbec, tento nepříjemný sled událostí však dal Bassovi čas k napsání *Cirkusu Humberto*, který vyšel v roce 1941. V něm se skloubily a představily v literární útvary románu Bassovy nejlepší zkušenosti a poznatky ze života uměleckého i novinářského: „*Tam i onde je nejlepší jen ten, kdo je zcela zaujat pro svou práci, ale i nejlepší jedinec je závislý na spolupráci s ostatními, na nejužší a nejspolehlivější součinnosti všech.*“ (E. Bass, 1985, str. 15) S tímto životním mottem se setkáme v přenesené formě právě i v díle *Cirkus Humberto*: „*Každý z nich uměl bezvadně svou věc, ale především se cítili silní jako mužstvo. A Vašek to měl v sobě tak vryto, že věřil především v tu vzájemnou soudržnost, byl přesvědčen, že i jeho osobní výkony jsou větší a závažnější, protože je nedělá jen za sebe, nýbrž i z důvěry těch druhých a z harmonie s nimi.*“ (Bass: 1941, s. 115) Tento citát je výrazem autorova životního přesvědčení.

V Bassově literární pozůstalosti se kromě rukopisu románu zachoval i soubor přípravných textů a poznámek k dílu *Cirkus Humberto*. Téma autora lákalo dávno a první povídky s cirkusovými náměty napsal už ve dvacátých letech. Okouzlení cirkusovou atmosférou vyústilo v hluboký zájem o všechny podrobnosti života cirkusových umělců, o jejich práci a o historii cirkusu vůbec. Bass si zavedl rozsáhlou abecedně řazenou kartotéku s podrobnými výpisky a poznámkami o cirkusovém prostředí, různých profesích a výkonech, o osudech a příbězích lidí kolem cirkusu. Proti romantickým představám o cirkuse a lidech kolem něho stojí skutečnost, těžká a nebezpečná práce, podmíněná vědomostmi a tvrdě získanou dovedností. Například oddíl poznámek o akrobacii zakončil Bass výrokem plným úcty: „*Na hrazdě: hymna krásy. Bez tíže. Nemíchat do toho komiku!*“ (Bass: 1985, s. 16)

Kromě této kartotéky měl Bass pro *Cirkus Humberto* připraven soupis charakteristik jednotlivých postav románu, rovněž abecedně seřazený. Hrdiny charakterizoval stručně, detailem, zvláštností v jednání či vzhledu, krátkým dialogem či výrokem jiné postavy románu. Zápisníky a notýsky z dalších válečných let dovolují nahlédnout do Bassových pracovních záměrů. Jsou zde náměty na povídku a detektivku, přípravy k rozhláskům, nápady a řada výpisků. Přípravoval se k napsání velké knihy o Praze, k níž se dlouho necítil zralý. Jen část záměru známe z nedokončené práce *Křižovatka u Prašné brány*, která vyšla posmrtně v roce 1948. Jeho milovaná Praha zůstala ve stovkách rozhlásků, kurzívek, sloupků a fejetonů, v nichž se projevil jako citlivý mistr zkoumání jejího génia loci v lidech, místech i jazyce.

Cirkus Humberto můžeme právem zařadit k vrcholným dílům Eduarda Basse. Poprvé vychází roku 1941 a je přijato s velkým porozuměním a oblibou. Přispívá k povzbuzení českého národa v době, kdy fašisté dovršují teorii o české národní malosti a závislosti a učí o naší méněcennosti se zrůdnou radostí. Bass se snaží v nejtěžších chvílích dodat sílu poukazem na nezlomnost a dovednost

českých lidí, kteří se dokáží vzpamatovat i z velkých životních útrap a kráčet dál vstříc lepší budoucnosti, kteří se neztratí ve světě, ale dokáží mu, že něco dovedou, že někým jsou. Nejen svou lidovostí a pravdivostí dosahuje dílo v lidových masách čtenářstva velké obliby, ale také svým tématem. Cirkusový svět je plný napětí, vzruchu a barev, síly a humoru, triumfu nad sebou samým. Dává nám nahlédnout do hloubky prostředí, do toho, co nemůžeme postřehnout při pouhé návštěvě.

Dílo bychom mohli nazvat jakousi epopejí vyhraněného společenského útvaru, plastickou kronikou jedné dějinné kulturní epizody. Jde o hledání vztahu mezi jednotlivcem a národním společenstvím a o vyprávění o svérázném postavení českých lidí ve strakaté směsici dobrodružných světoběžníků. Opravuje názory společnosti na cirkusáky a varietní umělce, snaží se odsunout lidské předsudky z tohoto oboru. Dává nám najevo, že i tato činnost je právoplatným zaměstnáním, že i zde je důležitá úcta k pracujícímu člověku a víra ve vítězství nad překážkami. Tento exotický svět je ukázán jako tvrdá dřina a výsledek ukázněné souhry kolektivu. Oslavuje zde typ člověka, který je bystrý, pracovitý a ochotný se přizpůsobit stále se měnícím pracovním podmínkám. Bass se snaží ukázat, že právě takové vlastnosti má český dělník. Lehce získá v cizině uznání, a proto se nemusí cítit méněcenný. Také zde oslavuje jeho pracovitost a dovednost – Vašek se nenechá odradit od svého snu stát se slavným cirkusákem ani neúspěchy, ani tvrdou a bolestivou drezurou Achmeda Romea.

Láska k vlasti se projevuje i jinak: jejich rodná ves přechází v jejich cítění na rodnou zem, je pro ně cílem životní pouti. Tak jako Malina se vrací, ale nemá práci a je nucen okolnostmi umřít daleko od vlasti, a tedy kdesi ve vyhnanství, tak také umírá Vosátko kdesi v latinské Americe ve vojenských službách jako zmatený světoběžník, který dobrodružství zasvětil celý život, a tak ho už snad ani rodná zem nemůže přijmout pod svá křídla. Ale to jsou jen výjimky, ostatní Češi (Bureš, Kerholec i oba Karasové) se snaží vrátit domů, aby zde našli věčný život v klidu opravdového domova. U Basse je tato kronika neobvyklým rozběhem k dílu velké koncepce a stavby. Je postavena na výborném vypravěčském talentu autora, na jeho jemném a laskavém humoru. Jde tu o beletrizaci kladných životních sil, mezi něž počítal autor hlavně vytrvalou činorodost a podnikavost, fortel a schopnost vložit do výkonu poezii. I přes obrovský rozlet po světě, široký rozhled a zkušenosti se hlavní hrdinové vrací zpět domů, protože milují svou rodnou zem a jsou jí věni. Příklad jemného humoru a vlasteneckého cítění můžeme vidět například v této ukázce: „*Kerholec... člověče... japa já k cirkusu... To sou těžký věce... dyk já nic neumím...*“ „*Umíš, Tondo, umíš, jen se nelekej. Moc toho umíš čeho je tu zapotřebí... a co neumíš, to okoukáš – vždyť jsi Čech.*“ (Bass: 1941, s. 12)

3. Eduard Bass – Čtení o roce osmačtyřicátém

Bassovo Čtení o roce osmačtyřicátém poprvé vyšlo za okupace v roce 1940, podruhé po autorově smrti v roce 1946. Osudová a tragická doba našeho národa – ponížení po 15. březnu 1939 – přinesla zvýšený zájem o hlubší poznání národní minulosti. Historie měla pomáhat při vysvětlování palčivých otázek současnosti. Pohled na slavné stránky národních dějin upevňoval v této těžké době víru v lepší budoucnost národa a posilovala k odporu proti okupantům. Pokrokové osobnosti české kultury si uvědomovaly, jaká mocná síla tkví v této zbrani, a dovedly jí využít. Pod příkrovem starých příběhů a osudů lidí dávno zemřelých mohly napovědět mnoho k současným otázkám, o nichž by jim přímo a otevřeně nedovolila cenzura vůbec hovořit.

Vlastenecky povzbudivě působit pomocí historické popularizační práce se snažili i někteří pokrokoví spisovatelé. Eduarda Basse zaujal rušný a dramatický zápas revolučního roku 1848, kterým se ohlásila již „moderní“ epocha našeho národního života. To, že z tisíciletého toku našich dějin vyhmátl právě tento úsek, nebylo náhodné, i když jistou úlohu tu v roce 1938 mohl hrát jubilejní podnět. Ale výročí bylo přece jen příliš málo „zaokrouhlené“, než aby mohlo být činitelem jediným a rozhodujícím. Bass také nepřipravoval předtím plánovitě materiál, aby jej zpracoval v knihu. Nejdříve napsal několik drobných článků, které byly se zájmem přijaty. Příznivý ohlas a postupující autorovo zaujetí zajímavou látkou vedly Bassovu ruku dál k velké knize, která by byla hodna doby, o níž mluvila, a zároveň těch, kteří chtěli a potřebovali se o ní dovědět.

Jak přímo osobně vzněcovala a přitahovala Basse revolučně vlastenecká atmosféra let 1848 – 1849, dokládá i drobnější detail z jeho známého románu *Cirkus Humberto*. Ve skupině českých dělníků a artistů, putujících v poslední třetině 19. století se slavným cirkusem, vykreslil autor s nesmírnou láskou i románovou postavu pražského „osmatřicátníka“. Z „bývalého vzdělance“ Honzy Bureše, o jehož minulosti kolují mezi jeho soudruhy jenom nejasné dohady, se vyloupne po třiceti letech, které uplynuly od revoluce 1848, syn staroměstského mlynáře z Prahy Vladimír Smetana, bývalý student filozofie a bojovník z pražských barikád. Trpký osud Smetanův a jeho putování s cirkusem pod cizím jménem způsobila právě tragická příhoda spjatá s červnovým povstáním v Praze roku 1848. V době, kdy Praha již kapitulovala, vystřelil z otcovského mlýna proti Windischgrätzovým vojákům. Tím prý zavinil odvetné bombardování města, při němž shořely i staroměstské mlýny. Bass tak zpracoval románově pověst, rozšiřovanou v Praze hned již v červnu 1848, která se snažila „vysvětlit“ bezohledné barbarství císařského generála vůči našemu hlavnímu městu.

Bassův plán představit českému čtenáři povzbudivé revoluční děje roku 1848 ve velké samostatné knize se však bohužel nezdařil. Houstnoucí protektorátní atmosféra na všech úsecích života, i v oblasti kultury, byla rozhodující příčinou. Bassův vlastní záměr vyprávět především o dějinném úseku, kdy „čas oponou trhnul a změněn svět“, se vůbec neuskutečnil kromě nepatrného torza, jež se zachovalo v pozůstalosti. Zato se čtenářům dostalo rozsáhlé a živé líčení několika desetiletí, která revoluci těsně předcházela a která byla její přípravou. *Čtení o roce osmačtyřicátém* se proměnilo v samostatný obraz „předběžnové“ doby, v obraz našeho národního obrození.

Bass se na napsání knihy, určené nejširšímu okruhu čtenářů, pečlivě připravoval a svědomitě sbíral dokumentární materiál. Svědectví o tom podává jednak bohatá sbírka historických výpisů a přepisů, kterou si autor k zpracování tématu pořídil, jednak obsah a náplň knihy samé. Při čtení jednotlivých kapitol cítíme, že plnost a přitom lehkost vypravování byla podmíněna především dobrou a důvěrnou znalostí všeho toho, o čem Bass píše, ovšem musíme připojit jedno vážné omezení. Autor se opíral jenom o tehdejší historickou literaturu, vytvořenou buržoazními historiky. Poplatnost tomuto pramennému základu ho zavedla nejen k tematickému zúžení, ale také k přejímání nesprávných koncepcí a hodnocení. Bass se pravda orientoval na pokrokovější buržoazní demokratické proudy, ale i tak nutně musel podlehnout idealistickým a nacionalistickým názorům odborné literatury, z níž čerpal. Méně rozsáhlé, ale důležité historické práce marxistické zůstaly mimo jeho zájem. A tak, když se v jeho *Čtení* dozvídáme například celkem hodně o životě a prvních třídních bojích proletariátu a o počátečních socialistických ideologiích, i když se tu mihnou dokonce jména zakladatelů vědeckého komunismu, přece jen je to všechno podáno bez hlubších souvislostí a pochopení historického významu.

Bass vyložil proces našeho národního obrození idealisticky. Za rozhodující příčinu vzniku a rozvoje obrozenského hnutí považoval myšlenkové směry, které se koncem 18. a počátkem 19. století k nám šířily: německou romantiku a „jiskřivé výboje francouzských myšlenek o právu a právech, o člověku a lidstvu“. Vedle těchto hlavních faktorů zdůraznil i důležitou úlohu absolutistického centralismu vídeňské vlády, který „ve své nepřirozenosti prováděl, nač místy nestačil duch jdoucí od západu celou Evropou: povzbuzoval odpor proti sobě samému a sílil v národech vůli k samostatnému bytí“. To ovšem vůbec neznamená, že by Bass neznal fakta o hospodářsko-spoločenských proměnách, k nimž v našich zemích v první polovině 19. století došlo. O tom podávají rozsáhlá líčení v jeho knize svědectví víc než dostatečně. Idealistická koncepce mu však zabránila, aby poznal jejich podstatu a rozhodující význam.

Idealistický přístup k výkladu společenských změn a jevů prozrazuje zvláště výrazně i autorův teoretický názor o úloze osobnosti v dějinách. Bass se však odlišuje od obvyklých hlasatelů personalistického směru tím, že nevěnuje ve své knize pozornost jenom osobám významným, jenom těm, které byly za historické činitele a osobnosti obecně uznávány, nýbrž i osobám, jak sám říká, „podřadným“. Bass zabydlil svou „lidovou kroniku“ velkým zástupem drobných a málo známých postav, které s láskyplným zájmem vykreslil.

Bassův subjektivismus se projevil zvláště tam, kde od umělecky laděné „povahokresby“ a charakteristiky jednotlivých osob přechází i k hodnocení jejich názorů a činů a k vysvětlování příčin, které k nim vedly. Tak se dostalo do knihy mnoho míst, s nimiž těžko můžeme dnes souhlasit. Již Julius Fučík to postřehl, když napsal: „*Ta Bassova kniha je čtení opravdu pěkné a má spoustu znamenitých portrétů. Vůbec mi na nich nevadí, že je dělal víc umělec než historik, naopak, vím, že právě proto jsou tak účinné. Ale nikdy bych si netroufal čerpat z nich jako z pramene.*“ (Kočí: 1962, s. 472 - 473)

Bass byl nepochopen kvůli svému přístupu k české radikální demokracii. Jednoho z nejobětavějších a nejdůslednějších radikálních demokratů Emanuela Arnolda potkalo v Bassově knize odsouzení skutečně nespravedlivé. Arnold je představen v *Čtení* dvakrát. Poprvé, když organizuje v lednu 1844 české vítání arcivévody Štěpána, jmenovaného správcem Českého království. Arnoldův vlastenecký počín působí v podání Eduarda Basse na čtenáře sympaticky. Překvapivý obrat se však projeví v rozsáhlém oddílu, věnovaném Arnoldovi později, když Bass vykládá o vzniku a vývoji ilegálního radikálně demokratického spolku Repeal. Přehnaně jsou zveličeny některé záporné rysy Arnoldovy povahy. Emanuel Arnold vystupuje v Bassově křivém zrcadle jako ješitný komediant a mistrný demagog, který všechno dělá jen pro vnější dojem. Bass vyslovil i největší pochybnosti o Arnoldově autorství *Dějů husitů s zvláštním vzhledem na Jana Žižku*, které vyšly na jaře roku 1848. Domnívá se, že si Arnold svou literární slávu koupil od sabin, kterého považuje za skutečného autora práce. Podobně v portrétech Františka Palackého, Ludevíta Štúra, Josefa Václava Friče, T. G. Masaryka a dalších zavedla Basse na nesprávnou cestu jeho spisovatelská vášeň pro psychologizování a odtud pramenící přeceňování významu osobních vlastností u historických osobností. Rozporuplný až záhadný Sabinův zjev vysvětlil Bass dokonce složitými okolnostmi, které provázely Sabinovo zrození. A proto „*Sabina je u Basse postava sice až d'ábelsky zajímavá, ale také nevěrná, že až běda*“, jak prohlásil v jednom ze svých článků Julius Fučík.

Zcela nepřijatelné jsou nekritické idealizace, kterých se Bass dopustil u některých představitelů rozvíjející se velkoburžoazie u nás. Známí vykořisťovatelé bratří Kleinové, kteří dosáhli své největší slávy v 19. století díky budování železničních tratí na Rakousko-Uhersku, a kteří se ke svým dělníkům mnohdy chovali jako novodobí otrokáři, jsou v Bassových očích „*lidé ušlechtilí, kteří se dobře starali o armády svých dělníků a neměli s nimi sporů*“. (Bass: 1941, s. 272) Bass usvědčil sám sebe z této nepravdy, když o pár desítek stránek dál líčí, jak 8. července 1844 se vzbouřili dělníci, pracující na stavbě železnice u Prahy, právě proti těmto „ušlechtilým“ lidem, proti „*hlavním podnikatelům stavby, bratřím Kleinům*“. (Bass: 1941, s. 323)

Velká kapitola Čtení, věnovaná „bídě v dělnictvu“ a prvním velkým střetnutím pražského proletariátu s kapitalisty v roce 1844, je nejslabším úsekem celé práce, protože se v ní pochopitelně nejostřeji obráží autorova neznalost a nepochopení ekonomických zákonitostí rozvíjejícího se procesu průmyslové revoluce. Přitom však i takto koncipovaná kapitola jasně dosvědčuje, že Bass měl hluboké porozumění pro prostý pracující lid a opravdový soucit s jeho bídou a utrpením. Humanistické cítění a dobré úmysly Basse však nemohly nahradit nedostatek uvědomělého pochopení podstaty třídních rozporů v období kapitalismu.

Rozporuplný a v mnohém diskutabilní pohled na vývoj společnosti se autorovi vymstil i při hodnocení feudální vládnoucí třídy v předbřeznové době u nás. Bass, který velmi důrazně podtrhl důsledky absolutistické a centralistické politiky habsburské vlády pro zesílení „vůle“ v národech k „samostatnému bytí“, došel logicky k přecenění významu stavovské opozice a jejích jednotlivých představitelů. V Bassově knize se dostalo na mnoha místech české šlechtě mnohdy až přehnané chvály. Vznosná epiteta, jež Bass připjal k jménům některých šlechticů, by se rychle rozplynula pod tvrdou analýzou, která by ukázala pod zářící slupkou duchovní urozenosti přízemní egoistické zájmy odumírající vykořisťovatelské třídy.

Bassova kniha je nejen torzem z hlediska vytčeného záměru, ale i z hlediska toho, co bylo napsáno a vydáno. První díl, přestože si Bass nemohl stěžovat na nedostatek místa, zdaleka nepostihl všechny podstatné stránky „předbřeznového“ vývoje. Autor si byl tohoto rysu své knihy vědom. Bassovo Čtení nechtělo být ani tak historickým románem, ani sborníkem příspěvků o některých otázkách březnové doby, ale právě populárním celkovým úvodním obrazem, který by rozvinul před čtenářem všechny ty síly, které vedly k výbuchu revoluce v roce 1848. Důkazem toho je i široký evropský záběr, v němž neopomenul Bass podat vedle obrazu risorgimenta, vývoje ve francii a v Německu před rokem 1848 i drobnější „epizodu švýcarskou“. Ale ani předbřeznové poměry v habsburské monarchii jako celku nevyšly zkrátka. Podrobného vyprávění se tu dočkal uherský opoziční ruch i první smělejší kroky národního hnutí na Slovensku. Stručně se Bass dotkl i

národnostního hnutí na slovenském jihu říše. Teprve když se definitivně vrátil domů, zužuje se jeho pohled ne na české země, nýbrž většinou již jenom na Prahu. Bass, důvěrný znalec a milovník našeho hlavního města zde před čtenářem rozvíjí nejen poutavé děje, nýbrž evokuje silně a zdařile celou atmosféru tehdejší doby. Zkušený novinář a spisovatel vyvolává barvitě představy a obrazy, které dlouho utkví v mysli. Za nedostatek pak můžeme považovat, že zde nenajdeme skoro žádnou zmínku o českém venkově a jeho lidu, což nejen snižuje poučnost celého díla, ale zároveň oslabuje i jeho celkový umělecký čin. Pocit neúplnosti a neplnosti „obrazu“ oslabuje u čtenáře radost a uspokojení, které mu daly zdařile napsané kapitoly, odehrávající se v Praze.

Studium našeho národního obrození učinilo u nás od té doby, kdy Eduard Bass tvořil svou knihu, velké pokroky. Podstatně se obohatilo nejen poznání faktů, ale také se přímo proměnil i jejich výklad. Dnes již bezpečně víme, že naše národní obrození nebylo vyvoláno rozhodujícím působením pokrokové francouzské filozofie a jiných duchovních proudů, ale že jeho nejvlastnější kořeny tkvěly hluboko v půdě hospodářsko-společenských změn, k nimž došlo v našich zemích koncem 18. a v první polovině 19. století. Rozklad feudálního řádu a nástup kapitalismu vytvořil zákonitě podmínky pro utváření novodobých národů a rozvoj národního hnutí. Tato obecná zákonitost se nemohl neprojevit i v našem dějinném vývoji. Zvláštní postavení českého národa, trpícího národnostním útlakem v rámci mnohonárodnostní habsburské monarchie, ovlivnilo charakter a formy tohoto procesu, ale nemohlo změnit jeho podstatu. Obecné zákonitosti historického procesu se však neuskutečňují bez aktivní účasti lidí.

3.1 Cenzurní zásahy v díle: Čtení o roce osmačtyřicátém

Čtení o roce osmačtyřicátém bylo původně otiskováno pod čarou v Lidových novinách v roce 1938. Jako samostatná kniha vyšlo v roce 1940. Proti časopiseckému otisku bylo podstatně přepracováno a rozšířeno, na mnoha místech pak bylo, ještě průběhem práce v korekturách, samotným autorem upraveno tak, aby prošlo protektorátní cenzurou. Za života Eduarda Basse již dílo znovu vydáno nebylo. Jeho novou edici uskutečnil až v roce 1948 Ladislav Khás a pokusil se v ní o restituci původního, cenzurou nedotčeného znění. Svazek je součástí zamýšlené velké kroniky. V Literárním archivu Národního muzea je ještě hotový rukopis vstupní části dalšího dílu, kapitoly „*Prvních deset dní*“, v rozsahu jedné pětiny dílu prvního. K jeho dokončení a postupnému otiskování v novinách však nedošlo.

Stanovení základního znění u tohoto díla je velmi problematické, jak uvádí J. Kočí ve svém doslovu k tomuto dílu v jeho pořadí již třetím vydání. Na všech dochovaných textech je vidět, že se autor po napsání rukopisu zaměřil spíše na úpravy věcné, souvisící jednak s novým materiálem, jednak s měnící se politickou situací a vzrůstajícím tlakem cenzury, než na přesnou konfrontaci předlohy s textem opsaným nebo vysázeným. Situace se pak komplikuje ještě tím, že nemáme k dispozici všechny materiály, především exemplář, podle kterého se sázelo. Tyto okolnosti vedou k tomu, že za základ budeme v této práci volit vydání druhé z roku 1948, které budeme srovnávat s vydáním prvním z roku 1940. Srovnání pak provedeme ve třech rovinách, a sice v rovině cenzurních zásahů, v rovině špatného opisu a v rovině stylistické.

3.1.1 Srovnání díla: Čtení o roce osmačtyřicátém z roku 1940 a 1948

- rovina cenzurních zásahů

V díle Eduarda Basse, *Čtení o roce osmačtyřicátém*, se nachází mnoho cenzurních zásahů. Pro lepší orientaci si rozdělíme tyto cenzurní zásahy na tři typy, a to na změnu slova či slovního spojení, vynechání celého odstavce či větší části textu a naopak připsání či změnu části textu nacistickými cenzory. Následně vyhodnotíme, který druh cenzurního zásahu se v díle vyskytuje s největší četností. Rozdílné pasáže jsou pro snazší orientaci zvýrazněny.

1. typ cenzurního zásahu: změna nebo vynechání slova či slovního spojení

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
Název kapitoly: Historie se opakuje a neopakuje	Název kapitoly: Chvění po Evropě

Lze se jen domnívat, co přesně vadilo protektorátní cenzuře na názvu: „*Historie se opakuje a neopakuje*“, s největší pravděpodobností souvisela nelibost k této kapitole s jejím obsahem, tedy s revolučním rokem 1848, blížilo se tedy sté výročí od této události a nacisté jistě nechtěli v lidech evokovat jejich národní souručenství či dokonce jistou podobnost historie s přítomností. Vždyť právě v onom roce 1848 jsme byli podrobena mnohonárodnostnímu gigantu, Habsburské monarchii. A právě během prvního vydání této knihy se uskutečňovalo naše další podrobení, a opět byl naším „poručníkem“ soused germánského původu. Proto s největší pravděpodobností nahradili stávající název označením, které se okupantům zdálo snesitelnějším, tedy „Chvění po Evropě“, název který neurazí, ale ani nenadchne, je ve všech rovinách neutrální, právě takový nicneříkající název se našim okupantům nadmíru hodil.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
Episoda švýcarská: „ <i>Přímý vojenský zákrok nebyl možný, neboť mocná Anglie tehdy bděla nad svobodou Švýcarska a všelikými průtahy hatila každý Metternichův pokus o diplomatické vyřízení tohoto kazu na kráse metternišského světa.</i> “ (Bass: 1948, s. 33)	Episoda švýcarská: „ <i>Přímý vojenský zákrok nebyl možný, neboť mocná Anglie tehdy bděla nad Švýcarskem a všelikými průtahy hatila každý Metternichův pokus o diplomatické vyřízení tohoto kazu na kráse metternišského světa.</i> “ (Bass: 1940, s. 31)

V následující části textu vidíme opětovné vypuštění „nehodícího se“ slova. Jedná se konkrétně o slovo „svoboda“, což není nikterak závadné či pohoršující označení, ovšem v době nacistické cenzury se jednalo o slovo zcela neužívané, zakázané a pro nacisty nepřipustné. Obzvláště ve spojení, kdy označovalo svobodu nějakého národa, státu či konkrétního člověka. V tomto případě se jedná o „svobodu Švýcarska“, navíc jde o svobodu, nad kterou bděla mocná Anglie, obojí tedy z pohledu nacistů zcela nepřipustné. V době prvního vydání totiž právě zmiňovaná Anglie vstoupila do války, konkrétně se jednalo o datum, 17. září 1939. Nacističtí cenzoři se tak v tomto označení mohli obávat, že by český národ mohl uvažovat nad případnou pomocí ze strany Anglie, a že by se tak mohla historie opakovat, v tomto případě by však Anglie bděla nad svobodou Českého státu. Realitou sice bylo, že nás svým způsobem tato mocnost zradila, a to podepsáním Mnichovské dohody z 29. září 1938, avšak o pár měsíců později svého podpisu litovala a ukončila svou politiku appeasementu právě vstupem do války.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
Episoda švýcarská: „ <i>A tak zažila Evropa počátkem listopadu vzrušující překvapení: demokratické kantony švýcarské mobilisovaly a vtrhly do odbojných území.</i> “ (Bass: 1948, s. 34)	Episoda švýcarská: „ <i>A tak zažila Evropa počátkem listopadu vzrušující překvapení: armáda demokratických kantonů švýcarských vtrhla do odbojných území.</i> “ (Bass: 1940, s. 32)

V této ukázce vidíme i drobnou stylistickou rozdílnost a to konkrétně ve slovosledu. I přesto však tuto rozdílnost zařadíme spíše do roviny cenzurních zásahů, a to z důvodu vypuštění slovesa „mobilisovaly“, opět se jedná o slovo, které nacisté slyšeli či četli velmi neradi. I když paradoxně sami a v hojnosti tohoto slova užívali při své konverzaci, zejména při debatách o bojích na frontě, Němci totiž, jak již víme, mobilizovali dokonce i z řad nejmladších obyvatel Říše a to prostřednictvím Hitlerjugend, tedy organizace, která vychovávala budoucí nacistické fanatiky, kteří byli schopni za svou Říši a rasu položit život.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
Episoda švýcarská: „ <i>Pařížská revoluce bezděky zamezila ničemnou intriku, kterou i obdivný životopisec Metternichův považuje za důkaz jeho úpadku.</i> “ (Bass: 1948, s. 36)	Episoda švýcarská: „ <i>Pařížská revoluce bezděky zamezila provedení plánu, jež i obdivný životopisec Metternichův považuje z důkaz jeho úpadku.</i> “ (Bass: 1940, s. 34)

V následující pasáži došlo k vynechání slovního spojení „ničemnou intriku“, které bylo ve vydání z roku 1940 nahrazeno strohým „provedení plánu“. K této změně s největší pravděpodobností došlo z důvodu, že nacisté se snažili pokud možno vyhnout jakýmkoliv hanlivým slovním útokům na činy či osobnosti, které jakkoliv souviseli s jejich původem, v tomto případě byla Bassova útočnost směřována na rakouského šlechtice Metternicha. A rakouské je v podstatě totéž, co německé. Bylo by tedy absurdní hatit svou vlastní „rasu“.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
Temno a svítání v Německu: „ <i>K studentům se tu připojili turnéři, tělocvičná organizace nacionální, kterou její zakladatel „Otec Jahn“, sám duch hodně obhroublý a nevkusný, vytvářel s velkou agitační schopností, aby odváděl mládež od „prohnilé“ kultury francouzské k pravému germánství.</i> “ (Bass: 1948, s. 71)	Temno a svítání v Německu: „ <i>K studentům se tu připojili turnéři, tělocvičná organizace nacionální, kterou její zakladatel „Otec Jahn“ vytvářel s velkou agitační schopností, aby odváděl mládež od „prohnilé“ kultury francouzské k pravému germánství.</i> “ (Bass: 1940, s. 69)

Po několika cenzurních zásazích je již okupační cenzura zcela průhledná, každý by snadno dokázal předurčit, jaká slova Němcům lichotila, a která je naopak vyváděla z jejich rovnováhy. To můžeme vidět i v následující ukázce. Hned při čtení verze z roku 1948 nás jistě napadne, že je tento odstavec pro nacistické Německo zcela ideální, najdeme v něm vše, co nacisté pro svou germánskou ideologickou propagandu potřebovali: budování nejrůznějších tělovýchovných organizací z rukou Němců, poznámka na negativní vliv francouzské kultury na mládež a v neposlední řadě zmínka o pravém germánství. Řekli bychom ideální, ovšem až na malou chybičku v podobě nelibých vlastností „otce zakladatele“ a je přece nemožné, aby takovýto člověk, navíc germánského původu, oplýval takovými vlastnostmi, proto se cenzoři ve vydání z roku 1940 o tento malý nedostatek postarali (ne)patříčným způsobem sobě vlastním.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
Episoda švýcarská: „ <i>Neboť toto se dalo pod pláštěm dní a budiž zde uvedeno jako první z velkých historických paralel, kterými oplývá rok osmačtyřicátý pro poučení naší doby o tom, jak se dějiny opakují a jak se neopakují.</i> “ (Bass: 1948, s. 33)	Episoda švýcarská: „ <i>Neboť toto se dalo pod pláštěm dní a budiž zde uvedeno jako první z velkých historických paralel, kterými oplývá rok osmačtyřicátý.</i> “ (Bass: 1940, s. 31)

Jak můžeme vidět, ve vydání z roku 1940 je uvedené souvětí notně zkráceno. Opět, jako v předchozím případě, se jedná o tu část, která čtenáři má připomenout jistou podobnost naší historie se současností, navíc je zde zmínka o „poučení“, což se nacistické cenzuře muselo pozdávat ještě méně. Nemohli si logicky dovolit, aby se lidé zamýšleli nad tím, co jim autor textem sděluje, nad čím by se měli poučit, snad nad tím, že by měli všichni jako jeden národ bojovat za státní suverenitu a samostatnost? Právě z těchto obav byla nejspíše tato část ve vydání z roku 1940 zcela vypuštěna.

Zásahů podobného typu, zde však najdeme více:

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
Název kapitoly: „ <i>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé</i> “ (Bass: 1948, s. 183)	Název kapitoly: „ <i>Měšťanstvo a inteligence</i> “ (Bass: 1940, s. 181)
Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „ <i>Kosmonoská textilka, založena r. 1763, hrabětem Bolzou, dovedla zaměstnat 4000 lidí, ale po 7 letech dodýchávala přes všechnu přízeň aristokracie; ale když se ztroskotálního podniku ujal textilácký Němčík Leitenberg, člověk od piky, vyrostl v Pojizeří závod světového jména.</i> “ (Bass: 1948, s. 187)	Měšťanstvo a inteligence: „ <i>Kosmonoská textilka, založena r. 1763, hrabětem Bolzou, dovedla zaměstnat 4000 lidí, ale po 7 letech dodýchávala přes všechnu přízeň aristokracie; ale když se ztroskotálního podniku ujal textilácký Němec Leitenberg, člověk od piky, vyrostl v Pojizeří závod světového jména.</i> “ (Bass: 1940, s. 185)
Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „ <i>Český lid v Praze pro ně existoval leda svou služebností a odtud také kus jejich nemilého překvapení z pozdějšího českého vzestupu.</i> “ (Bass: 1948, s. 202)	Měšťanstvo a inteligence: „ <i>Český lid v Praze pro ně existoval leda svou služebností a odtud také kus jejich překvapení z pozdějšího českého vzestupu.</i> “ (Bass: 1940, s. 195)

V první ukázce vidíme změnu názvy kapitoly, kdy ji Eduard Bass v původním znění zamýšlel pojmenovat jako „*Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé*“, cenzori však tento název změnili na „*Měšťanstvo a inteligence*“. Je tedy více než zřejmé, že zde nacistům vadilo označení „*Židé*“, tedy označení rasy, která pro ně byla na okraji společnosti, a snažili se o její úplnou likvidaci. Netolerovali, aby se o nich psalo, a když už, tak určitě ne v pozitivním světle. Pokud tomu tak autor neučinil již v původním znění svého díla, postarali se o změnu textu sami, což ještě uvidíme na dalších ukázkách. V druhém případě pak vidíme druhý nejčastější důvod pro cenzurní zásah, a to v případě, kdy byl nějakým způsobem hanlivě či posměšně označen příslušník německého národa, i v této situaci pak cenzori neváhali a takový „zavádějící text“ ihned upravili k obrazu svému, konkrétně se jednalo o v celku neškodné slovíčko „*Němčík*“, nacistům se zřejmě zdálo posměšné z důvodu, že nevyjadřovalo v této zdrobnělé podobě dostatečně sílu tohoto národa. Dále zde vidíme vynechání adjektiva „*nemilého*“, a to v kontextu, kdy rakouská monarchie byla nemile překvapena z následujícího vzestupu českého národa, cenzori toto označení vynechali zřejmě z důvodu, aby tzv. „nepřilévají olej do ohně“, není tomu tak dávno, co obsadili náš stát a připravili jej o jeho suverenitu a občanská práva, v této době tedy potřebovali především náš lid přesvědčit o potřebnosti jejich vedení, nebyl tak vhodný čas přiznávat se již k dřívějším křivdám a pochybnostem nad schopnostmi českého lidu.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „<i>Setkal se tu však s takovou německostí a vysněný obrovský ruch vlastenecký shledal omezen na tak skromný počet lidí, že zdrcen tím vším najednou potřebuje posilnit svou víru, sám v sobě ohlušit skepsi, kterou Praha vzbuzovala.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 207)</p>	<p>Měšťanstvo a inteligence: „<i>Setkal se tu však s takovou cizotou a vysněný obrovský ruch vlastenecký shledal omezen na tak skromný počet lidí, že zdrcen tím vším najednou potřebuje posilnit svou víru, sám v sobě ohlušit skepsi, kterou Praha vzbuzovala.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 200)</p>
<p>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „<i>Nemohlo se to popřít: v Praze se němčilo a samo vlastenecké hnutí české se pohybovalo na veřejnosti pod pláštěm německým.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 207)</p>	<p>Měšťanstvo a inteligence: „<i>Nemohlo se to popřít: v probuzenecké Praze a samo vlastenecké hnutí české se pohybovalo na veřejnosti pod pláštěm německým.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 201)</p>
<p>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „<i>I mladý Havlíček se svými nejdůvěrnějšími přáteli mluvil a korespondoval německy, než si naplno uvědomil nedůstojnost tohoto návyku.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 209)</p>	<p>Měšťanstvo a inteligence: „<i>I mladý Havlíček se svými nejdůvěrnějšími přáteli mluvil a korespondoval německy, než si uvědomil své češství do důsledků.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 202)</p>

V první ukázce opět vidíme zásah v situaci, kdy se cenzorům nelíbilo použití slova „německosti“. Jedná se o použití tohoto slova při popisu situace, která panovala na našem území před rokem 1848. Bass zde uvádí postřeh jistého pozorovatele, který situaci popsal způsobem „že se zde setkal s takovou německostí“, cenzorům se toto označení pochopitelně nelíbilo a tak jej upravili na neutrální „cizotu“. Další případ je v podstatě shodný s předešlým, opět se jedná o užití slova Němec či německý, v tomto případě je slovo konkrétně užito v kontextu poněmčování, cenzoři zareagovali tak, že slovo „němčilo“ vypustili, ale zato k označení našeho hlavního města připojili slovo v „probuzenecké“. Třetí ukázka má opět s předchozími dvěma mnoho společného, i v tomto případě nacistům vadilo označení, které se dotýkalo jejich národa. Bass v tomto textu popisuje K. H. Borovského, který v této době korespondoval se svými přáteli především německy, jak zde však Bass uvádí, později si Havlíček uvědomil „nedůstojnost tohoto návyku“ a vrátil se ke své mateřštině. Z předchozích cenzurních zásahů je logické, že i toto označení se Němců dotklo, proto text upravili způsobem, který byl pro ně přijatelnější, tedy Havlíček si „uvědomil své češství do důsledku“, ale nenajdeme zde zmínku o tom, že by mu začal snad vadit německý jazyk.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „Byl to pěkně vymyšlený úklad na znehodnocení nemilého českého diváka a zajisté se nemíjel účinkem v té maloburžoasní době, kdy se kdekdo bál, aby si nezadal.“ (Bass: 1948, s. 220)</p>	<p>Měšťanstvo a inteligence: „Bylo to jisté znehodnocení nemilého českého diváka a zajisté se nemíjelo účinkem v té maloburžoasní době, kdy se kdekdo bál, aby si nezadal.“ (Bass: 1940, s. 213)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „V českých zemích se vyprávění o zbojnicích ovšem také mění v celé lidové legendy o mstitelích křivd; posledním předbřeznovým výhonkem této prstonárodní fabulace, toužící po právu a spravedlnosti, je lupič Babinský, jehož figurku vídal student Josef Václav Frič za výkladní skříní jednoho obchodu na Můstku a jehož výsledky prováděl mladý právník F. L. Rieger za své krátké soudní praxe.“ (Bass: 1948, s. 426)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „V českých zemích se vyprávění o zbojnicích ovšem také mění v celé lidové legendy; posledním předbřeznovým výhonkem této prstonárodní fabulace, toužící po právu a spravedlnosti, je lupič Babinský, jehož figurku vídal student Josef Václav Frič za výkladní skříní jednoho obchodu na Můstku a jehož výsledky prováděl mladý právník F. L. Rieger za své krátké soudní praxe.“ (Bass: 1940, s. 420)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „Měly po mnohé stránce špatné svědomí; nebylo tomu tak dlouho, kdy muselo vojsko vytáhnout proti sedlákům.“ (Bass: 1948, s. 428)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „Nebylo tomu tak dlouho, kdy muselo vojsko vytáhnout proti sedlákům.“ (Bass: 1940, s. 420 – 421)</p>

Následující ukázky mají taktéž mnoho společného, nejvýraznějším shodným rysem je, že se jedná o jakýsi výčet negativních zásahů ze strany Rakouska-Uherska směrem k našemu státu. Němců se pochopitelně tato minulost dotýkala, protože jsou tzv. „všichni z jedné krve“, dle způsobu zásahů můžeme soudit, že cenzorům bylo jasné, že nemůžou zcela popřít důvěrně známou minulost, pokusili se tedy alespoň o zmírnění záporného vyznění těchto skutků. Vidíme to hned na první ukázce, Bass zde popisuje situaci v českém divadelnictví a uvádí, že měli Rakušané „*pěkně vymyšlený úklad na znehodnocení nemilého českého diváka*“, cenzori tento zavádějící text upravili na pouhou zmínku a přiznání jisté možnosti, že to „*bylo jisté znehodnocení*“. Skutečnost, že se jednalo o činnost promyšlenou, zde logicky vynechávají. V další ukázce pak cenzori opět vypouštějí poněkud zavádějící slovo, konkrétně se jedná o označení „*mstitelích křivd*“. Když se zamyslíme nad politickou situací na našem území v době, kdy vyšlo první vydání Bassova díla, napadne nás, že právě toto označení mohlo v českém čtenáři probouzet pro Němce poněkud nebezpečné myšlenky o mstě, což si nacisté nedovolili riskovat. I v další ukázce se jedná o „zbavení“ se části textu, tentokrát části věty, bez které popisovaná skutečnost nevyznívá až tolik tragicky, jedná se o zmínku o špatném svědomí, kdyby tuto část cenzori ve vydání ponechali, mohlo by to vzbuzovat dojem, že se jednalo o ještě horší vojenské zásahy proti sedlákům, než byli Němci ochotni otevřeně přiznat.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Ta svobodářská nálada, která ještě v letech dvacátých prosakovala vzdělanými vrstvami, úřednictvem, důstojnictvem, šlechtou, byla přímý pozůstatek josefínského osvícenství – svobodného zednářství – i prvotních myšlenek Velké revoluce.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 430)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Ta svobodářská nálada, která ještě v letech dvacátých prosakovala vzdělanými vrstvami, úřednictvem, důstojnictvem, šlechtou, byla přímý pozůstatek josefínského i prvotních myšlenek Velké revoluce.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 422)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Do třetice bláhových alarmů policejních můžeme připomenout horečné čenicování kolem zrodu České matice, v níž rovněž hledáno hnízdo převratných úkladů, takže název jí na nějaký čas nepovolen a Sedlnitzky nařídil pražské policii, aby měla na mušce každého z jejích nakladatelů.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 442)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Do třetice bláhových alarmů policejních můžeme připomenout horečné pátrání kolem zrodu České matice, v níž rovněž hledáno hnízdo převratných úkladů, takže název jí na nějaký čas nepovolen a Sedlnitzky nařídil pražské policii, aby měla na mušce každého z jejích nakladatelů.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 432 – 435)</p>

<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Do polovice října 1831 bylo celé povstání udušeno a rakouskými zeměmi se začal táhnouti nekonečný proud nové polské emigrace k Francii.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 452)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Do polovice října 1831 bylo celé povstání udušeno a rakouskými zeměmi se začal táhnouti nekonečný proud nové polské emigrace do ciziny.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 444)</p>
--	--

V první ukázce se setkáváme s pomyslným třetím nejčastějším důvodem cenzurního zásahu, již se nám zde objevily případy, ve kterých se autor zmiňoval o Židech a také zásahy v případech, kdy se Bassova slova jistým způsobem dotýkala německé hrdosti, v tomto případě však vidíme zásah v situaci, kdy se jednalo o nějakým způsobem „nebezpečná slova“, nejčastěji takovým slovem bylo slovo „svoboda“ či zmínka o nějakém puči, převratu a taktéž o náboženství. Jak vidíme, v tomto konkrétním případě se jedná hned o dva z těchto nepatřičných pojmenování, za prvé zde autor zmiňuje právě ono slovo „svoboda“, v případě tohoto slova bylo navíc Němcům zcela lhostejné, v jakém kontextu se v daném textu toto slovo vyskytovalo, a za druhé se jednalo o jistý náboženský proud, který byl pro nacisty zcela tabuizovaný. V další ukázce se pak opět jedná o zmírnění negativního vyznění, konkrétně cenzoři pozměnili slovo „*čenicháni*“ na jeho mírnější verzi „*pátráni*“. V posledním případě pak vidíme změnu v označení „*Francie*“ na pouhou neutrální „*cizinu*“. Došlo k tomu nejpravděpodobněji z důvodu, aby snad Bassův text nevyvolal ve čtenářích naději, že se mohou uchýlit k emigraci do Francie.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Stykům s Poláky však tím nezabránil. Transporty se protáhly a mnozí uprchlíci unikali rakouskému dozoru a protloukali se k německým hranicím na vlastní vrub.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 452)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Přes to docházelo ke stykům s Poláky. Mnozí uprchlíci unikali rakouskému dozoru a protloukali s k německým hranicím na vlastní vrub.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 444)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Tak se mravní působení desítiměsíčního povstání polského na český život protáhlo daleko přes deset let a silně působilo na přípravu mladých myslí pro události roku osmačtyřicátého.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 452)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Mravní působení desítiměsíčního povstání polského na český život se protáhlo daleko přes deset let a působilo na přípravu mladých myslí pro události roku osmačtyřicátého.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 444)</p>

<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>František Zach, romantik neromantický, šel dál za příkazy svého svědomí na všechna bojiště a zápasíště porobeného Slovanstva, až se sešedivělý o jedné noze dobelhal zpět a pokryt slávou prvního srbského generála pozdravil Aničku Hlavsovou, scvrklou stařenku osmdesátiletou.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 461)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>František Zach, romantik neromantický, šel dál za příkazy svého svědomí, až se sešedivělý o jedné noze dobelhal zpět a pokryt slávou prvního srbského generála pozdravil Aničku Hlavsovou, scvrklou stařenku osmdesátiletou.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 452)</p>
--	--

V této trojici ukázek vidíme hned několik různých důvodů, proč cenzori daný text změnili či vynechali. Hned v prvním případě vidíme jeden z nejčastějších důvodů, opět se jedná o zmínku o polském národu, tento případ se však částečně liší v tom, že i zde se nacisté pokusili o jakési zmírnění negativního dojmu, kterou by původní verze textu mohla ve čtenářích vyvolávat. Jak totiž z ukázky vidíme, Němci vypustili zmínku o tom, že by Rakousko-Uhersko bránilo stykům s Poláky, větu upravili do takového kontextu, aby působila jen jako zmínka o tom, že ke stykům s Poláky docházelo, v upravené verzi tedy čtenář nepocítuje, že by těmto stykům bylo nějakým způsobem zabraňováno. Tento typ zásahu je ojedinělý proto, že měli cenzori vůbec snahu o nějaké zmírňování „historických křivd“ na polském národu, většinou v těchto situacích text, který o polském státě vypovídal, zcela vypouštěli. Další cenzurní zásah je do jisté míry úsměvný. Působí dojmem, jako by si s ním cenzori nedali příliš práce. Jak totiž vidíme, nechali v textu kontroverzní zmínku o mravním působení polského národa na český lid, pouze celkový důraz na daný fakt zmírnili vypuštěním slova „*silně*“, tím však kontext věty příliš neohrozili. V poslední ukázce pak vidíme právě jeden z oněch zmiňovaných nebezpečných zmínek, které nacisté vypouštěli, konkrétně v tomto případě se jedná o zmínku o „*bojištích a zápasíštích porobeného Slovanstva*“, v této kritické době kolem roku 1940, byla pro Němce tato zmínka velmi nebezpečnou myšlenkou pro český národ, zřejmě právě ze strachu nad podobnými myšlenkami podobné texty, které vypovíдалy o síle Slovanstva, cenzori zcela vypouštěli.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Cesta touto zemičkou plnou špehů a udavačů byla opět samé útrapy a strádání.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 463)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Cesta touto zemičkou byla opět samé útrapy a strádání.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 454)</p>

<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Krov se necítil v Německu bezpečen před Metternichovou policií a utekl do Londýna, kde žil, první český politický emigrant, jako učitel hudby a zpěvák, složiv ještě několik českých písní, z nichž „Porodila mě moje matička“ byla nalezena jako rukopis v jeho pozůstalosti, když r. 1859 zemřel neznám a zapomenut v Draguignanu v Provinci.</i>“</p> <p style="text-align: right;">(Bass: 1948, s. 473)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Krov se necítil v Německu bezpečen před Metternichovou policií a utekl do Londýna, kde žil jako učitel hudby a zpěvák, složiv ještě několik českých písní, z nichž „Porodila mě moje matička“ byla nalezena jako rukopis v jeho pozůstalosti, když r. 1859 zemřel neznám a zapomenut v Draguignanu v Provinci.</i>“</p> <p style="text-align: right;">(Bass: 1940, s. 463)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Leslaw Lukaszewicz, mstítel polský, protloukal se z Čech dál do Paříže a přijav tam příkazy emigrace, vracel se opět tajnými stezkami přes Německo a české země do Krakovska.</i>“</p> <p style="text-align: right;">(Bass: 1948, s. 493)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Leslaw Lukaszewicz, protloukal se z Čech dál do Paříže a přijav tam příkazy emigrace, vracel se opět tajnými stezkami přes Německo a české země do Krakovska.</i>“</p> <p style="text-align: right;">(Bass: 1940, s. 484)</p>

K prvnímu cenzurnímu zásahu opět došlo z důvodu německého egoismu. Bass zde popisuje cestu přes rakouský stát, doslova zde uvádí, že cesta touto zemí byla „*plná špehů a udavačů*“, pochopitelně, jak už jsme si zvykli, cenzoři toto hanlivé označení vypustili. Ve druhém případě pak došlo k vyškrtnutí slovního spojení „*první český politický emigrant*“, toto označení bylo v této době také velmi nebezpečnou myšlenkou, stejně tak jako myšlenka o polském mstiteli, která je důvodem k cenzurnímu zásahu v ukázce následující. Nacisté logicky nemohli dopustit, aby tímto textem polský národ získal sebevědomí na to, se jakýmkoliv způsobem bouřit proti Třetí říši, nebo jen snad pomýšlet na obranu svého národa a lidu.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Nejvyšší purkrabí vyslechl jeho odhalení a po chvílce mu odpověděl, že sám mu pomůže, přiměje-li ty mladé lidi, „aby bodáky proměnili v srpy“ a že nedá o něm zprávu do Vídně.</i>“</p> <p style="text-align: right;">(Bass: 1948, s. 496)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Nejvyšší purkrabí vyslechl jeho odhalení a po chvílce mu odpověděl, že sám mu pomůže, přiměje-li ty mladé lidi, „aby bodáky proměnili v srpy“.</i>“</p> <p style="text-align: right;">(Bass: 1940, s. 486)</p>

<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Tato druhá organizace je zajímavá proto, že se tu po prvé objevují, ať jakkoli naivně, čistě české cíle jednak v demonstracích proti Habsburkům, jednak v myšlence na obnovu českého státu pod vládou českého liberálního šlechtice.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 497)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Tato druhá organizace je zajímavá proto, že se tu po prvé objevují, ať jakkoli naivně, praktické cíle jednak v demonstracích proti Habsburkům, jednak v myšlence na obnovu českého státu pod vládou českého liberálního šlechtice.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 487)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Uštváný hrdina podzemí, zlomen tolika marnými pokusy, vyzpovídal se při vyšetřování a před soudem velmi upřímně ze všeho svého jednání a policejní ředitel Ivovský Sacher-Masoch, udavač z povolání i povahou, nemeškal hlásiti Vídni všechny podrobnosti, které se týkaly české mládeže.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 497)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Uštváný hrdina podzemí, zlomen tolika marnými pokusy, vyzpovídal se při vyšetřování a před soudem velmi upřímně ze všeho svého jednání a policejní ředitel Ivovský Sacher-Masoch, nemeškal hlásiti Vídni všechny podrobnosti, které se týkaly české mládeže.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 487)</p>

V první ukázce došlo k vypuštění té části textu, která vypovídá o Vídni, jakožto o místě, kam se hlásili nejrůznější prohřešky a přečiny. Je otázkou, proč zrovna tuto část nacisté vyškrtli, mohlo k tomu dojít například proto, že nechtěli, aby Vídeň působila jako centrální místo veškerého dění, kdyby v Bassově textu figuroval Berlín, zřejmě by cenzori důvod k zásahu neměli. V další ukázce se jedná o označení „*čistě české cíle*“, které bylo cenzory upraveno na „*praktické cíle*“, k této změně pravděpodobně došlo z toho důvodu, že Němci odmítali byť i připustit myšlenku, že by Češi jako národ, mohli mít nějaké cíle, proto tuto zavádějící myšlenku upravili na pouhé neutrální cíle praktické. V posledním případě cenzurního zásahu prvního typu, tedy změně nebo vypuštění slova či slovního spojení, vidíme klasický případ vypuštění v případě, kdy autor hanlivě popisuje osobu německé národnosti, zde konkrétně cenzori vypustili označení „*udavač z povolání i povahou*“, kterým Bass charakterizuje vídeňského policejního ředitele Ivovského.

Z výčtu je tedy patrné, že nejčastěji pozměněnými slovy jsou ta, která se jakýmkoliv způsobem vztahují k polskému národu, zejména k Židům, a to hlavně v případě, kdy text byť jen okrajově zmiňuje informace o jejich lidských kvalitách či dokonce doporučuje sblížení s tímto etnikem. Další časté zásahy se vyskytují v pasážích, které negativním způsobem hodnotí nějakého německého „*velikána*“, v takovém případě jsou vždy hanlivá a nelichotivá slova buďto vypuštěna a

je ponechán pouze výčet „dobrých skutků“, které tato osoba vykonala, nebo jsou tato nelichotivá slova nahrazena slovy pochvalnými. V neposlední řadě musíme také zmínit zásahy v těch částech textu, který nějakým způsobem vyzdvihuje češství, české výtvořky či umělce nebo se zmiňuje o slovanské vzájemnosti, tyto slova či slovní spojení bývají nejčastěji z textu zcela vypuštěna.

2. typ cenzurního zásahu: připsání či změna části textu nacistickými cenzory

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Episoda švýcarská: „<i>Toho využil Metternich, aby houževnatou propagandu živil v okrajových územích myšlenku samostatnosti a ideologické odlišnosti. Rakouští agitátoři byli většinou důstojníci a za svými myšlenkami začali pašovat do země i zbraně. Švýcarští separatisté začali zvedat hlavu a jednoho dne hodili protestantům rukavici: povolali do svých krajů jesuity a odevzdali jim duchovní a školskou správu.“</i></p> <p>(Bass: 1948, s. 34)</p>	<p>Episoda švýcarská: „<i>Toho využil Metternich, podepřel švýcarské separatisty, kteří jednoho dne hodili protestantům rukavici: povolali do svých krajů jesuity a odevzdali jim duchovní a školskou správu. Jesuité byli tehdy pro tábor pokrokovců jako sůl v očích.“</i></p> <p>(Bass: 1940, s. 31 – 32)</p>

Zde vidíme poprvé opačný zásah cenzury, a to naopak doplnění textu. V případě vypuštění se jedná o tuto část: „*aby houževnatou propagandu živil v okrajových územích myšlenku samostatnosti a ideologické odlišnosti. Rakouští agitátoři byli většinou důstojníci a za svými myšlenkami začali zvedat hlavu*“. (Bass: 1948, s. 34)

Z textu cítíme velkou příbuznost s německými praktikami, propaganda, myšlenka ideologické odlišnosti a další podobnosti. Nejspíš tak nacisté nechtěli upozorňovat na tuto příbuznost. Co se však týká připsané části textu, konkrétně se jedná o tuto větu: „*Jesuité byli tehdy pro tábor pokrokovců jako sůl v očích*“. (Bass, 1940, s. 32) Netřeba dodávat, jaký vztah měli nacisté k náboženství a obzvláště k odlišným náboženským směrům, zřejmě z toho vyplynula jejich nutková touha připsat, že oni zmiňovaní povolání jesuité působili na pokrokové Švýcary nepříjemným dojmem.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Temno a svítání v Německu: „<i>Především byly to vysoké školy v Německu, které přes všechn vnější tlak uchovávaly aspoň žhavé ohniště ducha, když nebylo mu možno v dusivém vzduchu pláti plným ohněm.</i>“</p> <p>Zbytek pasáže chybí</p> <p>(Bass: 1948, s. 78)</p>	<p>Temno a svítání v Německu: „<i>Především byly to vysoké školy v Německu, které přes všechn vnější tlak uchovávaly aspoň žhavé ohniště ducha, když nebylo mu možno v dusivém vzduchu pláti plným ohněm.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 76)</p>

V této pasáži se opět jedná o opačný zásah cenzury, tedy nikoliv vypuštění části textu, ale naopak připsání, v tomto případě dokonce notné části textu a to konkrétně v tomto znění:

„*Mocné a vysoké vzepětí vědecké práce na německých universitách byl jeden z nejcennějších výbojů jednotícího se národa. Založil světovou pověst říšských učilišť, kam přicházeli vzdělanci z dalekých zemí doškolit své vědění po boku uznaných mistrů. Ještě dnes je na příklad anglická společnost ovládána úctou a obdivem k německu, protože z tradice několika generací znala německé university jako pěstitelky nejdokonalejšího myšlení. Také Slované, pokud jen mohli, spěchali od dob Herderových ke zdrojům idealistické filosofie, třebaže hmotná strádání, která si při tom namnoze museli ukládati, a zvláštnosti a nezvyklosti německé kuchyně vylákaly na takovém Pavlu Josefu Šafaříkovi příznačný povzdech o pobytu v Němcích: *Paradisus animae, exilium corporis – ráj duše, vyhnanství těla.*“ (Bass: 1940, s. 76) V rukopisné verzi Eduarda Basse byla, jak můžeme vidět v ukázce z roku 1948, jen vlahá zmínka o německých universitách, bez nějakého přikrášlování či obdivu. To se zřejmě okupantům nelíbilo, proto využili této části k tomu, aby ji „obohatili“ zdouhavým výčtem superlativů na německé školství a vzdělanost, na odborníky na slovo vzaté, kteří jsou vzýváni po celém světě, a dokonce neopomenuli pochválit německou kuchyni, a aby tyto „podstatné informace“ byly pro českého čtenáře patřičně zapamatovány, pojistili se slavným „strávníkem“ Pavlem Josefem Šafaříkem. Celá připsaná pasáž působí dojmem, jako by ani Eduard Bass nebyl jejím autorem, z každé věty je patrná vychloubačnost, a až přehnaná superlativnost. Kdo byl skutečným pisatelem této „čtenářsky výživné“ pasáže se však již nedozvíme.*

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Temno a svítání v Německu: „<i>První úder musel být namířen společně proti vládnoucí reakci, která všude ještě byla u moci a pronásledovala každý projev, volající po svobodě. Krátký a planý spor s Francií o Rýn koncem let třicátých povzbudil v Německu znovu nacionalistického ducha protifrancouzského a oslabil mezinárodní rys hnutí liberálního. Reakce v Německu ovšem stále ještě byla u vlády a snažila se pronásledovat každý nový projev svobody, ale přes to přese vše byly jednotlivé státy daleko probudilejší a vládla v nich mnohem větší volnost než v zemích habsburských, kde se nesmělo ozvati slovo kritiky.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 83 – 84)</p>	<p>Temno a svítání v Německu: „<i>První úder musel být namířen společně proti vládnoucí reakci, která všude ještě byla u moci a pronásledovala každý projev, volající po svobodě. Byla-li v některém německém státě poněkud větší volnost, umožňující snazší hybnost ducha, v zemích habsburských se nesmělo ozvati slovo kriticky.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 81 – 82)</p>

V této ukázce vidíme na první pohled, že je tato pasáž ve vydání z roku 1948 delší. Přesto však i zde vynaložili cenzoři energii na připsání „své verze“ ve vydání z roku 1940. Konkrétně se jedná o zmínku o „hybnosti ducha“ čili jakési duševní svobody, nacisté zde cítili potřebu vyjádřit, že v tomto ohledu byli německé státy na tom podstatně lépe než Habsburská říše, dle jejich slov se zde nesmělo ani zmínit kritické slovo. Zároveň však vidíme, že byla vynechána delší část, která popisuje spor s Francií, který, jak zde Bass zmiňuje, posílil v Němcích protifrancouzské nacionální hnutí a zároveň oslabil hnutí liberální. Také je zde zmínka o německé vládě, která se snažila pronásledovat každý projev svobody. Opět zde tedy vidíme velkou podobnost s tehdejší situací v našem státě, kdy také „kralovala“ nacionalistická německá hnutí a projevy svobody byly zcela odbourány. Zřejmě z důvodu této příbuznosti, Němci raději tuto pasáž z knihy vypustili.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „<i>Pak však nadchází veliký triumf vítězství nad korsickým obrem, vídeňský kongres i volání užších domovin odvívá z Prahy všechny heroické zjevy a německá Praha po letech vysokého napětí a omamného ruchu klesá...</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 195 – 198)</p> <p>Připsaná rozsáhlá část textu. (viz příloha č. 6)</p>	<p>Měšťanstvo a inteligence: „<i>Pak však nadchází veliký triumf vítězství nad korsickým obrem, vídeňský kongres i volání užších domovin odvívá z Prahy všechny heroické zjevy a německá Praha po letech vysokého napětí a omamného ruchu klesá do provinčního ticha a klidu. Pod tlakem reakce zvedají se ovšem mezi Čechy i Němci některé jasné hlavy vyššího rozhledu, aby kriticky hledaly cestu k lepšímu zítřku.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 192)</p>

Zde vidíme jednu z nejrozsáhlejších změn celého díla. Na první pohled je zřejmé, že je vydání z roku 1948 v této části textu hned o několik odstavců delší. Text se v obou vydáních shoduje jen v prvním souvětí. I zde však vidíme připsaný text nacistickými cenzory, i když v malé míře. Jedná se o zmínku o společném hledání lepších zítřků mezi Čechy a Němci, jak utopické, vzhledem k tehdejší protektorátní situaci, zřejmě měli Němci jinou představu o lepších zítřcích pro náš národ, než jakou bychom si my sami představovaly. Na druhou stranu zde cenzori zcela vypustili dlouhou část textu, zmiňující se o české kultuře, která byla hned v několika směrech vyspělejší než ta německá, tuto informaci nemohli jistě naši okupanti „přenést přes srdce“. Největší část textu se zmiňuje o našem velikánovi, Františku Palackém, a jeho německém souputníkovi Josefu Linhartu Knollovi, který byl osobou Františka Palackého zcela posedlý a neustále hledal domněnky a záminky k tomu, aby znehodnotil či zcela zakázal jeho literární tvorbu. Opět se tedy jedná o jedince německé národnosti, kterému jsou zde vepsány negativní vlastnosti a činy, logickým krokem cenzorů tedy bylo, úplné vypuštění těchto nelichotivých pasáží.

V knize nalezneme ještě další zásahy tohoto typu:

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „<i>To se podaří, ale vnuk už se píše Eduard Hanslick, a vedle toho, že se stane na padesát let chloubou německé hudební kritiky, dovede ještě všelijak nevlídně a zpanštěle mluvit o národu, v němž se narodili i zemřeli jeho předkové.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 209 – 210)</p>	<p>Měšťanstvo a inteligence: „<i>To se podaří, ale vnuk už se píše Eduard Hanslick, a stane se na padesát let chloubou německé hudební kritiky.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 202)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Přes všechno naléhání policie se však pobyt Poláků v monarchii a jejich transporty do zahraničí protáhly, nebot’ všude v nižších úřadech a mezi obyvatelstvem bylo plno sympatií k emigrantům, jichž trudný osud byl lidským soucitem podle možnosti ulehčován.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 452)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Přes všechno naléhání policie se však pobyt Poláků v monarchii a jejich transporty do zahraničí protáhly.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 444)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>V Polsku se nyní metá los o osudu světa,</i>“ psal tehdy svému věrnému druhovi a krajanu, litomyšlskému Františku Braunerovi, „<i>jak by se nesnažil každý spravedlivý přispěti podle svých sil k vítězství světla nad tmou? Muž pevného charakteru se postaví za ušlechtilý národ, i kdyby mu sebe víc překážek trčelo v cestu. Necht’ si obklopí chrám svobody čínskou zdí, ať jej opatří jako věznici hradbami, strážemi, zámky a závorami, svobodný muž přece najde k němu přístup, nebot’ žádná lidským rozumem postavená překážka není tak mocná, aby ji lidský rozum nedovedl odstranit.</i>“ Mánek Müller-Třebovák</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Věřil, že se v Polsku metá los o osudu světa.</i> Bojoval s korpusem Róžyckého jako důstojník ve všech bitvách, až na konec musel s ostatními přejít hranice a znovu se pašovat rakouským územím.“ (Bass: 1940, s. 447)</p>

bojoval s korpusem Róžyckého jako důstojník ve všech bitvách, až na konec musel s ostatními přejít hranice a znovu se pašovat rakouským územím.“

(Bass: 1948, s. 456)

Hned v prvním případě vidíme klasické cenzurní vypuštění té části textu, která se dotýká a vyjadřuje v nelichotivých „barvách“ k německému občanu, s tím rozdílem, že oproti předchozímu prvnímu typu cenzurního zásahu, cenzoři takto nepřipustný text vypouští bez jakékoliv náhrady, které jsme mohli pozorovat v předchozích případech. Konkrétně se jedná o pasáž, ve které se Eduard Bass vyjadřuje k německému hudebnímu kritikovi Eduardu Hanslickovi a přisuzuje mu přečiny jako nevládnou a zpanštelou mluvu o českém národu. I další případ cenzurního zásahu je dosti typický, jedná se totiž opět o text, zabývající se polským národem, cenzoři v tomto případě vypustili tu část textu, která vypovídá o sympatizování s polskými emigranty a snaze ulehčit jejich útrapám, což byl pro Němce naprosto nevhodně vyznívající text, již v této době, kdy bylo naplánováno vydání Bassovi knihy, totiž nacisté řešili otázku likvidace židovského národa, zatím jejich příslušníky transportovali do nejrůznějších „sběrných“ táboru, kterým byl například Terezín, vyhlazovací tábory však již byli ve výstavbě. Logicky si tedy nacisté nemohli dovolit probouzet v občanech lítost nad tímto etnikem. V poslední ukázce vidíme vypuštění Mánekovi části dopisu adresované Františku Braunerovi, která popisuje politickou situaci v Polsku, kterému se v té době dařilo postupnými kroky získávat svobodu pro svůj národ. Z pochopitelných důvodů nemohla být tato část textu nacistickými cenzory přijata či dokonce odsouhlasena k vydání. Představme si, co by to mezi polskými čtenáři vyvolalo za „plané“ pocity naděje, kdyby si připomněli nedávnou historii svého národa, ve které se dokázali spojit a následně se vymanit z velmocenského područí a osamostatnit se, mohlo by to pro Německou říši znamenat značné potíže, kdyby se tyto osvobozené myšlenky šířili mezi polským obyvatelstvem.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Nikoli však pro závadný text český, nýbrž pro znění německé, které bylo zcela jinak zaostřeno než starosvětské verše Krovovy: „Polen wird für ewig Polen, frei und treu der guten Sache.“ Na melodii Svatý Václave se německy zpívalo: „Gott erleuchte unsre Feinde – Tyrannei allein – kann’s wahrlich nicht sein – was zum Ziel uns führe.“</i></p> <p>(Bass: 1948, s. 473)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Nikoli však pro závadný text český, nýbrž pro znění německé.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 463)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Lukaszewicz tomu všemu neodpíral; ale jeho zájem běžel zcela jinam: šlo mu o zřízení opěrných bodů v Čechách a Moravě pro tajnou dopravu zbraní, kudy vést poštu a posly, jak získat dobrovolce a snad roznítit povstání pomocné.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 477)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Lukaszewicz tomu všemu neodpíral; ale jeho zájem běžel zcela jinam: šlo mu o zřízení opěrných bodů v Čechách a Moravě pro polskou akci.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 468)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Jeho mužně rozvinutý, všestranně vzdělaný duch učil je, že pouhá literární horování nikterak nestačí k úkolům, které před nimi vyvstávají, a že zvláště svoboda národa se nevydobude popsáním papírem, nýbrž prací, skutky a krví. Zach doporučoval úzkou politickou součinnost s Poláky a jižními Slovany.</i>“</p> <p>(Bass: 1948, s. 503)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: <i>Jeho mužně rozvinutý, všestranně vzdělaný duch učil je, že pouhá literární horování nikterak nestačí k úkolům, které před nimi vyvstávají.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 493 – 494)</p>
<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Ale polský zážitek neobracel jejich pozornost jen k východu, s emigračním proudem utkvěl jejich pohled i na Francii; ačkoli byla tam jen malá skupinka českých lidí, nezůstal jejich styk s domovem bez přínosu nových myšlenek. To vše spadá jako podnětné aktivum na polský účet; česká zvláštnost při tom je, že</i></p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: „<i>Jakkoli svůdné bylo vše, co svádělo k sblížení s Poláky a k napodobení jejich postupu, jakkoli doba byla plna romantických sklonů, mladí čeští lidé se celkem nedali strhnouti k neúčelnému spiklenectví.</i>“</p> <p>(Bass: 1940, s. 505)</p>

jakkoli svůdné bylo vše, co svádělo k sblížení s Poláky a k napodobení jejich postupu, jakkoli doba byla plna romantických sklonů, mladí čeští lidé se celkem nedali strhnouti k neúčelnému spiklenectví.“

(Bass: 1948, s. 516)

V první ukázce vidíme vypuštění textu v té části, kde Bass uvádí, jakým způsobem byli upravovány české písňové texty, do kterých byly vkládány německé verše, v důsledku čehož ztrácely Krovovy texty na svém kontextu. Popis těchto událostí Němci pochopitelně vypouštějí, ponechávají pouze nic neříkající úvodní část, čímž tato pasáž v knize ve svém prvním vydání postrádá smysl. V další ukázce se nám opět opakuje cenzurní zásah v místech, která popisují transporty zbraní a pošty přes naše území, díky čemuž povstalci získávali další dobrovolníky, kteří pak mohli následně vyvolat povstání. I tato část textu, kdyby byla cenzory v knize ponechána, mohla ve čtenářích probudit pro Němce nebezpečné myšlenky. Jak je tedy u nacistů zvykem, i v tomto případě tento zavádějící text z knihy vypustili. Totéž vidíme i v ukázce následující, která je navíc o to „nebezpečnější“, že zde autor nabádá ke stykům a spolupráci s Poláky. I tuto část textu tedy postihl stejný osud. Také v posledním případě se nám opakuje cenzurní zásah v místě, které by mohlo mezi čtenáři rozpoutat pozdvižení, Bass zde totiž popisuje, jakým způsobem ovlivňovalo české myšlení proudění emigrace přes naše území, díky němuž mohli čeští obyvatelé komunikovat se svými krajany žijícími v té době v emigraci na francouzské půdě. I tuto část logicky Němci vypustili, ponechali pouze závěrečnou část odstavce, díky čemuž se jim podařilo zcela změnit význam celé části textu. V prvním vydání totiž tato část vyznívá jako neúčelné snahy polských emigrantů strhnout naše občany ke spiklenectví, což se jim díky české prozíravosti nepodařilo. Bass však jistě nezamýšlel, aby tento odstavec působil na čtenáře v podobném duchu.

V uvedeném výčtu, jak můžeme vidět, docházelo nejčastěji k úpravám a vynechání pasáží, které se opět vztahovaly k polskému národu. Konkrétně se jedná například o zmínku, že bylo Polsko přiděleno pod ruskou svrchovanost a mělo vlastní sněm a samostatnou armádu, dále informace o sympatiích českých obyvatel k polským emigrantům, o zakládání polských odbojových organizací ve Francii a doporučení spolupráce s Poláky. Také zde najdeme zajímavou pasáž o revolučních výzvách na adresu českých vojáků, která byla ve vydání z roku 1940 notně zkrácena a upravena.

3. typ cenzurního zásahu: vynechání celého odstavce či větší části textu

Episoda švýcarská: „*Všem lidem bylo jasno, že se tam na malé rozloze odehrává zápas, který má daleko větší význam a snad rozhoduje i o příštím vývoji v ostatní Evropě.*“ (Bass: 1948, s. 34)

Tato věta je ve vydání z roku 1940 zcela vypuštěna. Eduard Bass v této pasáži popisuje boj švýcarských separatistů za svobodu. Tuto skutečnost sice němečtí cenzori ponechali, ale poněkud ji okleštili. Z vypuštěné věty je patrné, z jakého důvodu nebyla pro nacistickou cenzuru otisknutelná. Nejen že by se čtenář mohl zamýšlet nad zápasem naší vlastní země, ale zejména by si mohl uvědomit, že takováto událost by rozhýbala dějem v celé Evropě. Pokud by se totiž Hitlerovské diktatuře postavila jedna z okupovaných zemí, mohlo by to dodat kuráže zemím sousedícím a postupně tak vyvést Třetí Říši z její neochvějně a sebevědomé vlády. Takové myšlenky však nacisté logicky nemohli dopustit, proto se podobným úvahám čtenářů vyhnuli takto.

Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „*Židovské vnikání do pražské společnosti mělo i své důsledky pro vývoj jiných věcí. Jako bystří podnikatelé byli židé nejostřejšími kritiky metternichovského režimu, proti němuž snášeli těžké a působivé námitky hospodářské. Jednotlivci z nich byli lidé vynikajících schopností duchovních – Lämmel sám byl osobně spřátelen s Goethem, kterého vytrvale zval k návštěvě Prahy – a všude se lehko stávali průkopníky moderního liberalismu a demokratických zásad. Také jejich působením se štěpila vládnoucí německá společnost na starosvětské bürgry, kteří jen se strachem a nedůvěrou sledovali tyto převratné myšlenky, a na mladší pružnější duch, kteří s sblížovali se stejně smýšlejícími Čechy a v českém úsilí viděli možnost společného úspěchu pokrokového úsilí proti všemohoucí reakci. Jak se to soužití po krátkých líbáncích rozbilo, budeme ještě vidět. Židé při tom velkou většinou zůstali na straně německé, v níž vyrostli a mnozí ovšem byli pak zarputilejšími odpůrci češství než nejgermánštější Teutoni.*“ (Bass: 1948, s. 190 – 191)

Ve vydání z roku 1940 zcela tato pasáž chybí. Navíc zde Němci dokonce pozměnili i její název, ve vydání z roku 1940 se totiž jedná o kapitolu nazvanou: „*Měšťanstvo a inteligence*“, jak můžeme vidět v necenzurovaném vydání z roku 1948, jednalo se o kapitolu: „*Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé*“. Opět se tedy jedná o vypuštění celého odstavce. V něm Eduard Bass líčí život českých Židů a popisuje jejich úlohu ve společnosti. Přiděluje jim vlastnosti jako bystří podnikatelé, lidé vynikajících schopností duchovních a podobně. Není tedy divu, že se takovýto popis židovské populace cenzorům nepozdával. Navíc, když zde Bass zmiňuje jejich ostrou kritiku metternichovského režimu, který měl mnoho shodných rysů s režimem nacistického Německa, dokonce Bass Židům přisuzuje hlavní úlohu při štěpení vládnoucí německé společnosti.

„Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „Přispívejme jen i my sami k této reformě židovstva, chovejme se k svým isrealistickým spoluobčanům tak jako k rovně oprávněným, netupme jich, nesnižujeme je, nesužujeme je žádným způsobem a zůstaly-li na nich lpěti ještě mnohé známé obyčeje z předešlého času, snášeje je zatím, jsouce pamětlivi příčin toho.“ (Bass: 1948, s. 192)

Ve vydání z roku 1940 opět chybí. V této vynechané pasáži Bass vybízí, abychom přispěli k reformě židovstva a chovali se k židovským občanům jako k lidem sobě rovným a respektovali jejich zvyky a tradice. Tedy záležitost pro nacisty zcela imaginární. Vždyť Němci snad židovské obyvatele Říše ani za lidi nepovažovali, dle toho se k nim také chovali hůř než k dotěrnému hmyzu. V tomto duchu také „vychovávali“ své budoucí nástupce a svůj lid, bylo by tedy zarážející, kdyby jim tato slova v textu unikla a došlo by k jejich otištění, hrozilo by pak zamyšlení ze strany čtenářů, jak tedy k problematice židovství přistupovat.

Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „Jak mocné jsou národní city, lze poznati Čechům na očích. Stačí jen vysloviti před nimi jméno některého svobodného národa a jejich tváře se zasmuší. Ba můžete Čechy dokonce slyšet skřípat zuby, začnete-li jim chválit anglickou svobodu. Naopak jsou naplněni nevýslovným smutkem, mluví-li se o jejich vlastní zemi, o bitvách, ve kterých museli bojovat za cizí věc, o vojsku, kterému dávají rekruty, jehož výlohy platí a které vlastně slouží jejich potlačování. Bolestně přijímají, že jsou tu pro vladařský rod, který jim zůstal přes staleté panování cizí a který při své neschopnosti, myslí jen na to, jak držet Čechy v porobě a jak poničit jejich národní cíle.“ (Bass: 1948, s. 205 – 206)

Opět vynechána pasáž v prvním vydání. Zde se jedná o jednu ze tří nejčastějších „výpustek“. Z předešlých ukázek jsme si mohli všimnout, že nacistům nejčastěji vadili tři druhy informací. První z nich byly informace o židovském obyvatelstvu a to zejména v pozitivním slova smyslu, v druhém případě se pak jednalo o hanlivé zobrazování německých občanů a třetím neoblíbeným tématem pak byly české myšlenky nad svobodou a národním sourozenstvím. Právě tento poslední typ můžeme vidět v následující ukázce. Bass v ní popisuje negativní pocity Čechů při otázkách na český stát pod nadvládou Habsburské monarchie, jak pro náš lid bylo těžké bojovat pod cizím státem, v cizím vojsku a za cizí věc. A nutnost přijímat požadavky vladařského rodu, který nikdy nevnímali za svůj. Opět velmi nebezpečné myšlenky, které se navíc v inovované verzi vyskytovali i v dobách prvního vydání, kdy jsme byli pro změnu součástí Třetí říše. Nejbezpečnějším řešením zde opět bylo pro německé cenzory vypuštění tohoto odstavce.

Další cenzurní zásahy tohoto typu:

Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „*Byl jen jedním z mnoha. Pouze malá část židů v Čechách přilnula trvale k češství a vzala na se i křížovou cestu národa nemilého pánům a nevídaného u stolu mocných. Velká většina židů z českých vsí a měst volila raději pohodlnou a výnosnou cestu vládnoucího německví, v němž se za své horlivé přísluhování domohla vynikajících a vlivných míst hospodářských i kulturních...*“ (Bass: 1948, s. 193) Viz příloha č. 7. Ve vydání z roku 1940 chybí.

Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé: „*Jakkoli mohutné bylo působení Bolzanovo na vzdělané jednotlivce v pražském Německvu, nezabránilo postupnému zaostření nacionálních rozporů. Dokud se německá společnost mohla shovívavě dívat na ideální horlení té skupiny pošetilců, kteří se ujímali opovržené řeči nižšího lidu a chtěli ji vytříbit k nějakým vyšším úkolům, dotud bylo ono vlastenecké hnutí sledováno s jistou protekční dobromyslností...*“ (Bass: 1948, s. 201) Ve vydání z roku 1940 zcela chybí.

Beseda a Jednota: „*Ještě jednou došlo k bojovnému změření sil. Stalo se to na podzim 1847, kdy byl za činného člena Jednoty navržen onen dr. Makowiczka, který tak urputně české snahy potíral. Češi se netajili odporem, Havlíček přímo prohlásil, že by sami sebe zneuctili, kdyby chtěli přijati mezi sebe člověka, který je stále hofmistrovat i obviňoval, že chtějí zničit Jednotu. Bylo zřejmo, že tato kandidatura je demonstrace. Když v listopadu došlo k hlasování, balotáž ukázala 45 kuliček bílých, 45 černých. Nad nerozhodným výsledkem se svedla nová podrážděná rozprava a na návrh dr. Kreutzberga se hlasovalo podruhé. Dr. Franz Makowiczka propadl 47 černými proti 42 bílým. Byl tehdy už dva měsíce suplujícím profesorem statistiky a důchodkových zákonů na universitě v Krakově a v českém životě se objevil až příštího roku jako vášnivý novinářský a schůzový bojovník za frankfurthský parlament.*“ (Bass: 1948, s. 378) Ve vydání z roku 1940 vypuštěno.

V první ukázce vidíme vynechání velkého množství textu, který v celém znění nalezneme v příloze pod číslem 7. Jedná se o text, který popisuje tehdejší postavení židovské menšiny u nás. Bass zde líčí schopnosti Židů, díky kterým brzy získali vysokou prestiž a brzy se tak „probojovali“ do vyšších měšťanských vrstev. Autor zde také uvádí, že se často Židé více klonili k německví než-li k češství, což byla pro nacisty informace, kterou se pochopitelně snažili zamlčet a nepřipustit, aby se dostala k českému čtenáři. Asi pro Němce nejméně vhodnou pasáží v tomto vypuštěném odstavci je ta, ve které se Bass zmiňuje o postavení německé menšiny u nás, která, jak zde popisuje, díky svému semitskému založení zůstávala zcela izolována od zbytku populace. Opět se tedy jedná o sdělení, které z pochopitelných důvodů cenzoři nemohli připustit k vydání. V další ukázce opět

vidíme podobnou situaci, i zde se setkáváme s popisem pražských Němců, kteří se v té době začali upírat pronacionální cestou. Když se zamyslíme, je to pro Němce typická vlastnost, dodnes můžeme vidět, jak jsou občané této hospodářsky silné země hrdí na svou vlast a často z jejich očí vyčteme pohrdání menšími státy, které jsou pro ně dodnes zaostalé, i když se situace ve skutečnosti za poslední desítky let v oné zemi změnila. Jedná se tedy o hlavní důvod, proč Němci nemohou nikdy dlouze fungovat jako menšina v jiném státě, i v době vydání Bassova díla vše začalo stejným problémem, pohraniční Němci se začali bouřit a zakládat nacionální strany, které usilovaly o odtržení českého pohraničí, které se mělo stát součástí Třetí říše, jak však dnes již víme, ve finále se nejednalo pouze o pohraniční území, ale o celé tehdejší Československo. Není se tedy čemu divit, že i tento odstavec nacističtí cenzoři z knihy vypustili, aby tak nepoukazovali na své typické německé vlastnosti a s tím související stále se opakující historii. V poslední ukázce došlo k vypuštění daného textu zřejmě z toho důvodu, že zde Bass líčí v celku demokratické prvky hlasování, nacisté tedy zřejmě netoužili po tom, aby čtenáře ještě více upozornili na tehdejší německý útisk, který je zbavil v podstatě všech demokratických a lidských práv či svobod.

Seménka klíčí pod zemí: „Kam jste se poděli, chlapové silní, stateční rekové, mužové pilní? Kam, kam ta strašlivá, ohromná zbroj, kterážto nejeden zplodila boj? Nad zlato skvělejší, nad mléko bělí, nade lva mocnější, nad zebra směšší, sekery, obušky, meče, kde jste? Šavle a nože i kyje, kde jste? Nad hromy hroznější, nad kyje krasší, nad meče platnější, nad nože dražší, ručnice, pistole, flinty, kde jste? Střely a kule i broky, kde jste?“ (Bass: 1948, s. 421) Ve vydání z roku 1940 první tři sloky vypuštěny, báseň začíná až čtvrtou slokou.

Seménka klíčí pod zemí: „Dějepisec František Roubík ví i o letáčku z března 1831, v němž stálo: „Pozdvižení v český zemi, at' se to moc lidí doví, tak jak sou jinde hotovi a tak at' je to najednou všady, jak cedulky znamenají.““ (Bass: 1948, s. 428) V prvním vydání chybí.

Seménka klíčí pod zemí: „Kde rozum visí na policii, tam volové jsou na stolicí a soudí na pohled; ač pak jim všude vidět rohy, ctí je přes všechno jako bohy. Tak to chce tento svět.“ (Bass: 1948, s. 431) Jedná se o poslední sloku, která je ve vydání z roku 1940 vynechána.

Při pohledu na vypuštěné první tři sloky básně, do které cenzoři zasáhli tak zásadním způsobem, že v podstatě ponechali pouze sloku poslední, nás hned na první pohled napadne, z jakého důvodu se nacistům tato báseň tolik znelíbila. Jak vidíme, je plná bojovných hesel, doslova volá zpět své silné bojovníky, kteří již tolikrát bojovali za svou vlast, cenzoři si při zamítnutí těchto slok jistě dovedli reálně představit, co by čtení této básně mohlo vyvolávat v českém utiskovaném čtenáři. V další ukázce vidíme vynechání přímé citace z letáčku, ve kterém jeho autor nabádá, aby se co nejdříve a mezi co největší počet lidí šířila informace, že se v okolních zemích daří pomocí revolučních snah oprostít od rakouské nadvlády, šíření této informace mohlo tedy pomoci našemu lidu k větší troufalosti a revolučním snahám. Nacisté jistě netoužili po tom, aby se i nyní šířili mezi lidmi informace, o které nestáli. Během války jsme tento fakt mohli vidět několikrát, například když se nacistickému vojsku nedařilo na některých frontách, Němci téměř vždy takové informace nejen zamlčovali, ale také je nejrůznějšími způsoby pozměňovali vždy k obrazu svému, aby za jakékoliv situace u svého lidu vypadali jako neporazitelné vojsko, to byl také jeden z důvodů, proč jako první se cenzoři začali zajímat o český periodický tisk, aby mohli jeho prostřednictvím mezi obyvatelstvo šířit svou zvrácenou ideologii a propagandu. V poslední ukázce vidíme vynechanou závěrečnou sloku básně, která se autorovi v skutku povedla, i dnes v ní nalezneme kousek pravdy, avšak v době vydání knihy bylo zcela nepřipustné, aby si kdokoliv dělal legraci z policie, která v té době ovládala prostřednictvím svých tajných složek SS veškerý život v našem státě.

Seménka klíčí pod zemí: „*Tehdy se po prvé začalo myslet na možnost české samostatnosti a úvahy vlastenců se přibližovaly, byt' i dočasnou utopií politickým realitám.*“ (Bass: 1948, s. 453)

Tato pasáž ve vydání z roku 1940 chybí.

Seménka klíčí pod zemí: „*Celým svým chováním k polským uprchlíkům jsem konal povinnost humanity a neporušil žádnou povinnost státního občana. Je mi jen líto, že musím zde před komisí mluvit o tom krajně nepatrném množství dobra, které jsem prokázal několika nešťastníkům, zatím co moji krajané a spoluobčané učinili stonásob, ale byli šťastnější než já.*“ (Bass: 1948, s. 459) Jedná se o vypuštěnou přímou citaci Karla Krejčího, která v prvním vydání chybí.

Seménka klíčí pod zemí: „*Uvolněn od rodinného pouta a závazků, jež z něho plynuly, rozhoduje se jít, kam ho žene statečné jeho srdce: do boje za svobodu slovanského národa.*“ (Bass: 1948, s. 462) Ve vydání z roku 1940 zcela vynechaná pasáž.

V první uvedené ukázce vidíme opět již tolik známý případ cenzurního zásahu, sice se v tomto konkrétním případě jedná co do rozsahu o nemalý text, avšak co do obsahu o text zcela zásadní, který cenzorům nemohl uniknout. Bass zde totiž líčí myšlenky na českou samostatnost, což bylo v době, kdy se naši okupanti naopak snažili o to, českému lidu vnutit myšlenku, že se bez našeho „velkého vůdce – Německa“ po žádné stránce neobejdeme, zcela nepřipustné. Dále zde vidíme vynechanou přímou citaci pamětníka Karla Krejčího, který zde uvádí problematiku chování k polským uprchlíkům, ke kterým se snažil chovat humánním způsobem. V dané době tedy informace až mrazivě absurdní, když pomyslíme, jakým způsobem se k polským občanům chovali právě nacisté, jejich způsob chování se dá označit mnoha ekvivalenty, avšak ke slovu humánní mají za jisté velmi daleko, právě zřejmě z tohoto důvodu cenzoři tuto pasáž z knihy vypustili, aby snad v občanech nevyvolali pochybnosti nad svými praktikami. V další ukázce pak vidíme obdobný případ jako v ukázce první, Bass v tomto odstavci opět líčí tehdejší události, které způsobili jednotu našeho lidu, a mnoho jejich obyvatel bylo na jejich základě rozhodnuto k boji za svobodu našeho národa, opět se tedy jedná o myšlenky, které byly pro nacisty velmi nebezpečné.

Vydání z roku 1948	Vydání z roku 1940
<p>Seménka klíčí pod zemí: „Těšme se sladkou nadějí, že se vrátěj dávné časy, že se nám zas zajasněji české meče, české hlasy! Český kroj at’ každý nese, i vše obyčeje dávné, nade všecko ono slavné staročeské: Milujme se, nedejme se, vybíme se, napíme se, milujme, napíme se a pak vybíme se. Dokud v nás krev česká plyne, chuť zahřívá srdce síly, sláva česká nezahyne, vznese hlavu lev náš bílý. Nepřátelům budem hráti tak jako medvědům v lese, budou oni tancovati, když zazpívám: Milujme se, nedejme se, vybíme se, napíme se, milujme, napíme se a vybíme se. Amen, rač to, Bože, dáti! Oroduj za nás, svatý Václave, vejvodo české země!“</p> <p>(Bass: 1948, s. 472 – 473)</p>	<p>Seménka klíčí pod zemí: ponechán pouze refrén: „Milujme se, nedejme se, vybíme se, napíme se, milujme, napíme se a vybíme se.“</p> <p>(Bass: 1940, s. 463)</p>

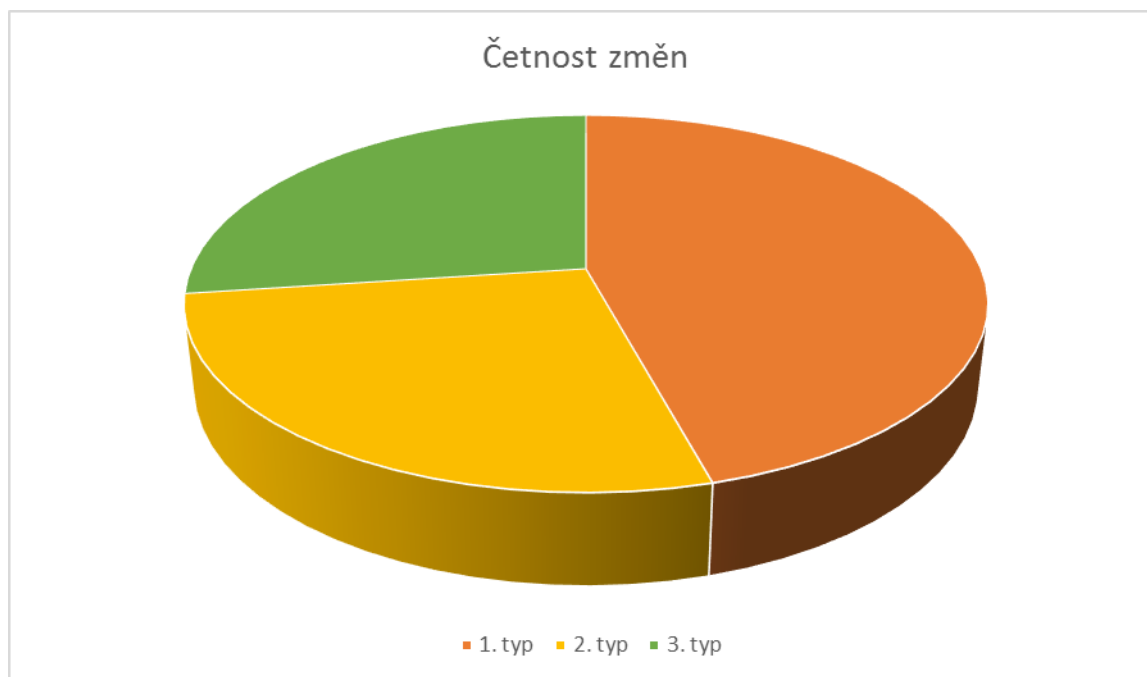
Seménka klíčí pod zemí: „*Zmínili jsme se už, jak bylo až nápadné, že po celou dobu proudění polské emigrace muselo vídeňské ministerstvo českou správu přímo popohánět, aby prováděla předepsaná opatření a jak málo věděly zdejší úřady, co se s Poláky v zemi děje.*“ (Bass: 1948, s. 512) V prvním vydání zcela chybí.

Seménka klíčí pod zemí: „*Nahlédli do zákulisí velké revoluční přípravy, hovořili s muži činu, debatovali s politiky, vojáky, emisaři a jednatelem, učili se organisovat tajné spojení a vyhýbat se policejní kontrole a poznali při tom, že tato domněle všemocná instituce má plno děr v síti; někteří z nich sami se nadýchali dýmu bojišť, prožili vítězné opojení i bědnou hořkost psaneckých konců.*“ (Bass: 1948, s. 515) V prvním vydání vynecháno.

V první ukázce vidíme cenzurní zásah zcela zásadních rozměrů, Němci ponechali z uvedené básně pouze její refrén, když si však právě onen refrén čtenář přečte bez znalosti jejích slok, nedává mu žádný smysl, to ovšem pro cenzory nebyl žádný problém, už jsme se s tím setkali nesčetněkrát, raději riskovali text bez jakýkoliv asociací či smyslu, než aby povolili část, která mohla vyznívat nevhodným způsobem nebo která by snad ve svých čtenářích mohla probouzet nějaké vlastenecké cítění či dokonce myšlenky k boji za naši svobodu, právě ony národní myšlenky vidíme právě v oněch zmiňovaných vynechaných slokách, bez něž samotný refrén působí dojmem, že jsme zhýralý národ, který neprahne po ničem jiném než po tělesných potřebách a zábavě laciného typu. V další ukázce pak vidíme zásah v místě, kde Bass popisuje situaci v období, kdy přes naše území proudily davy polských uprchlíků, také zde poukazuje na neschopnosti vídeňských úředníků, kteří ztráceli přehled o tamní situaci a šlo jim o co nejrychlejší řešení, které však ztrácelo na efektivitě a korektnosti. Jak je známo, Němci jsou národem velmi obsedantním až s puntičkářskými sklony, a to nejvíce právě v oněch úředních záležitostech, což prokázali zejména v době II. světové války, kdy měli přehled naprosto o všem, i v této práci se o této vlastnosti můžeme sami přesvědčit a to právě v cenzurní politice, neexistovalo snad ani jediné nevhodné slovíčko, které by těmto cenzorům uniklo a dostalo se tak bez problému ke svému čtenáři, je tedy logické, že se tento Bassův text velmi dotkl jejich národní hrdosti na adresu jejich preciznosti, nejspíše právě proto se jej také svým obvyklým způsobem zbavili. Závěrečnou vynechanou pasáží je opět text vztahující se k přípravám na politický převrat, autor zde detailně popisuje jednotlivé kroky, které občané podstupovaly, aby se co nejvíce přiblížili k osvobození naší země, Bass zde dokonce poukazuje na jisté „díry v systému“, které se naučili naši občané využívat ve svůj prospěch. Celkově se v očích cenzorů tedy mohl tento text jevit jako velmi nebezpečný návod pro současný porobený lid.

Ve všech výše uvedených ukázkách se můžeme přesvědčit, že nejčastěji vynechanými pasážemi jsou ty, které se zmiňují o židovském obyvatelstvu a to způsobem pro nacisty nepřijatelným. Dále se jedná o ty části textu, ve kterých nalezneme pasáže, které posilují české národní cítění a hrdost nad naším národem, v neposlední řadě jsou to pak myšlenky nad bojem za slovanskou svobodu.

3.1.2 Vyhodnocení četnosti cenzurních zásahů dle typu cenzurních změn

Z uvedeného grafu vidíme, že nejčastěji se v díle *Čtení o roce osmačtyřicátém* setkáme s prvním typem cenzurního zásahu, a to se změnou nebo vypuštěním slova či slovního spojení. Při srovnání vydání prvního z roku 1940 a vydání druhého z roku 1948 se s tímto typem setkáme celkem sedmadvacetkrát. Ostatní dva typy cenzurních zásahů se shodně v díle vyskytly celkem šestnáctkrát. Což může být celkem překvapivým zjištěním. Logicky vzato bychom předpokládali, že nejjednodušší cestou pro nacistické cenzory, jak se zbavit „nepřípustného“ textu, bude vynechání celé pasáže či dokonce celého odstavce. Z tohoto zjištění tedy vyplývá, že si cenzori dali skutečně velkou práci s detailním pročitáním každého odstavce tohoto rozsáhlého díla a následnou úpravou nalezeného „nevhodného“ textu.

3.1.3 Vyhodnocení četnosti cenzurních zásahů dle jednotlivých kapitol

Z výše uvedeného grafu je zřejmé, že v počtech nejčastějších cenzurních zásahů bezkonkurenčně vede kapitola nazvaná: „Seménka klíčí pod zemí“, dohromady v této kapitole nalezneme bezmála dvaatřicet cenzurních zásahů. Není divu, že si nacističtí cenzoři vzali na paškál zejména tuto kapitolu, ta totiž pojednává například o vzniku *České matice*, popisuje pokus o povstání ve 30. letech 19. století. Největší část kapitoly se pak soustředí na události kolem emigrace Poláků do Francie, a dále na polské povstání. Nalezneme zde také zmínku o J. T. Krovovi, českém skladateli a učiteli hudby, který se stal prvním politickým emigrantem v Londýně, v souvislosti s jeho dílem je zde také zmínka o cenzurních zásazích do jeho veršů. A v neposlední řadě kapitolu uzavírá část, která se zamýšlí nad prvními úvahami o české samostatnosti. Všechny tyto zmiňované informace byly pro nacistickou cenzuru velmi nebezpečnými. Ukazovali totiž polský lid v úplně jiném světle, než jak jej svými nesmyslnými propagandami líčili nacisté. Navíc tato kapitola velmi hrozila nebezpečím, že se i tentokrát začne český lid ptát po slovanské vzájemnosti a vyvolá tak diskusi o státní samostatnosti. Není tedy divu, že si němečtí cenzoři dali s tou kapitolou největší „práci“.

3.2 Srovnání díla: Čtení o roce osmačtyřicátém z roku 1940 a 1948

- rovina špatného opisu a rovina stylistická

V díle *Čtení o roce osmačtyřicátém* od Eduarda Basse nalezneme při porovnání prvního vydání z roku 1940 a druhého vydání z roku 1948 kromě četných odlišností z důvodu cenzurních zásahů také odlišnosti drobnějšího charakteru, které vznikli nejpravděpodobněji nedbalým opisem Františka Borového, který se postaral o druhé vydání. Při srovnání s původním Bassovým rukopisem tak nalezneme hned několik rozličností, které evidentně nemají s cenzurními zásahy nic společného. Níže se můžeme podívat na některé z těchto rozdílů. Odlišnosti jsou opět pro lepší přehlednost zvýrazněny.

Rovina špatného opisu:

Opis Františka Borového	Původní rukopisná verze
nekonečné krvavé boje	nekonečně krvavé boje
že odpor vojska je marný	odpor je marný
který se jednou z hladu pokusil o sebevraždu	z hladu pokusil...
našel tak nová vydání	našel pak nová vydání
k reálným požadavkům	k reálním ...
vytvářejí tehdy	vytvářející tehdy
hojné udavačství	hrozné udavačství

Toto jsou jen některé z vybraných rozdílů, ve skutečnosti bychom jich našli téměř jedno sto. Nejčastěji se jedná o špatný opis jednotlivého slova, záměnu hlásky apod. Setkáme se zde však i s odlišným umístěním odstavce, záměnou jména (Bohodar – Bohdan) a dalšími drobnými rozdíly.

Rovina stylistická:

František Borový upravil jazykově ta místa, kde se domníval, že daná slova již pozbývají v současné době platnosti. Tam, kde Pravidla uvádějí dvojí podobu, volil způsob bližší výslovnosti. Opět zmiňuji jen některé z těchto úprav. Normalizace pravopisu v místech, kde Pravidla uvádějí dvojí podobu: „fejeton“, „buržoazie“, „organizace“. Borový také některé konce vět ve svém vydání vynechal, nejspíše z důvodu, že v tehdejší době již tyto informace pozbyly platnost, například: „...který je naší době znám jako sídlo ministerského předsedy“; „... v Papouškových lázních na nábřeží“; „...kde je nyní kavárna Lumír“ apod. Změny v názvech ulic pak řešil ve vysvětlivkové části aparátu.

Závěr

Stanoveného cíle bylo dosaženo analytickým rozbohem literárního díla v oblasti cenzurních zásahů, a to konkrétně v díle Eduarda Basse – „*Čtení o roce osmačtyřicátém*“. Tato práce má přinést nejen obecné teoretické hledisko problematiky cenzury, ale především poukázat na konkrétní dopady cenzury v literárním díle, přinést ucelený a co možná nejpřehlednější obraz cenzurních změn, se kterými se čtenář v této knize může setkat. Poukázat na mnohdy absurdní zásahy ze strany cenzorů v místech, které nejsou nikterak pohoršující i s přihlédnutím na nacistickou ideologii.

Práce se také zaměřuje na život a osobnost Eduarda Basse, a to nejen z jeho uměleckého života, ale také z hlediska osobního, zejména zde zohledňuji vztah Eduarda Basse k jeho manželce Táni Bassové – Schmidtové, jehož hloubka jej na konci války připravila o zdraví, jelikož se nedokázal vyrovnat s její smrtí. Je tedy více než pravděpodobné, že právě její smrt zapříčinila Bassovo náhlé úmrtí v roce 1946. Práce na této části nebyla nikterak snadná, a to z toho důvodu, že v podstatě neexistuje publikace, která by uceleně popisovala Bassův život během II. světové války. Veškeré jeho životní útrapy jsem tedy musela zjišťovat složitou cestou přes jeho korespondenci či z jeho zápisů v kalendáři, které lze nalézt v Bassově kronice nazvané „*Moje kronika*“, Bassovým typickým prvkem ve vyjadřování pocitů či popisu nejrůznějších událostí je velká strohost a heslovitost takovýchto záznamů, často jsem tedy musela tzv. „číst mezi řádky“, případně zjišťovat dodatečné informace z dalších zdrojů, zejména pak v publikacích, které popisovali válečné události v Praze, dle datace, kterou Bass vždy u každého zápisu pečlivě uvádí, jsem pak snadno zjistila, o jakou událost se jedná. Například v zápise, kde se Bass rozčiluje nad velkou hlučností v okolí svého bydliště, která má negativní dopad na rekonvalescenci jeho ženy, kterou právě propustili z nemocnice, v tomto případě jsem až při dalším „bádání“ zjistila, že zde Bass hovoří o bombardování Vinohrad spojeneckými vojsky, konec války, který tak dlouze očekával, měl tedy paradoxně na něj méně pozitivní dopad, než si zřejmě sám dokázal představit.

Mým úkolem po dopsání bakalářské práce bylo, pokračovat v tomto velmi zajímavém tématu do větší hloubky v práci diplomové a ukázat na konkrétním díle, jak závažným způsobem dokázala nacistická cenzura takovéto dílo negativně ovlivnit či dokonce závažně poškodit a učinit tak i z dobře napsané práce zcela jinou knihu, myslím, že tento svůj záměr jsem touto prací naplnila.

Použitá literatura

- 1.) BASS, E. *Cirkus Humberto*. 5. vyd., Praha: František Borový, 1941. 739 s.
- 2.) BASS, E. *Čtení o roce osmačtyřicátém*. 1. vyd., Praha: Knihy dalekých obzorů, 1940. 620 s.
- 3.) BASS, E. *Čtení o roce osmačtyřicátém*. II. doplněné a opravené vydání. V Praze: Fr. Borový, 1948. 626-[II] s. Knihy dalekých obzorů. Řada II Sv. 4.
- 4.) BASS, E. *Moje kronika*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1985. 313 s., fot. příl. Vzpomínky a korespondence.
- 5.) BLAHYNKA, M. *Literatura bojující*. [Praha], 1985.
- 6.) ČELOVSKÝ, B. *Mnichovská dohoda 1938*. Vyd. 1. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. 470 s. ISBN 80-86101-19-3.
- 7.) ČERVENÝ, J. *Červená sedma*. 1. vyd. Praha, 1959.
- 8.) DOLEŽAL, J. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Vyd. 1. Praha: Národní filmový archiv, 1996. 284 s. Knihovna Illuminace; 8. ISBN 80-7004-085-8.
- 9.) FORST, V. a ŠÍCHOVÁ, O. *Slovník české literatury 1970-1981: básníci, prozaici, dramatici, lit. vědci a kritici publikující v tomto období*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985. 501 s.
- 10.) GEBHART, J. a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2010. 146 s. ISBN 978-80-246-1632-2.
- 11.) HOŘÁK, M. a JELÍNEK, T. *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí: studijní materiál pro učitele dějepisu*. 1. vyd. Praha: Živá paměť v nakl. Galén, ©2006. 80 s. ISBN 80-239-6720-7.
- 12.) HRABAL, J. a kol. *Cenzura v literatuře a umění střední Evropy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 352 s. ISBN 978-80-244-4389-8.
- 13.) IVANOV, M. *Atentát na Reinharda Heydricha*. 1. vyd. Praha, 1979.
- 14.) KOONZ, C. *Svědomy nacizmu*. Vyd. 1. V Praze: Columbus, 2009. 365 s. ISBN 978-80-7249-233-6.
- 15.) MACDONALD, C. A. *Praha ve stínu hákového kříže: Pravda o něm. okupaci 1939-1945*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995. 215 s. Historie a fakta. ISBN 80-7023-201-3.
- 16.) MAGINCOVÁ, D. a kol. *O protektorátu v sociokulturních souvislostech*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. 243 s. ISBN 978-80-87378-79-3.
- 17.) MAZOWER, M. *Hitlerova říše: nacistická vláda v okupované Evropě*. 1. vyd. Brno: Jota, 2009. 750 s., [16] s. obr. příl. Literatura faktu a military. ISBN 978-80-7217-632-8.
- 18.) MICHLOVÁ, M. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*. Řitka: Čas, 2012. 119 s. Český čas; sv. 2. ISBN 978-80-87470-60-2.

- 19.) NEZKUSIL, V. *Takoví byli: čeští spisovatelé 1800-1945 v zrcadle vzpomínek a korespondence / Díl 1, A - L*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1997. 224 s. Učebnice a čítanky literatury pro střední školy. ISBN 80-7168-481-3.
- 20.) PAVLÍČEK, T., PÍŠA, P. a WÖGERBAUER, M. *Nebezpečná literatura?: antologie z myšlení o literární cenzuře*. Vyd. 1. Brno: Host, 2012. 552 s. Teoretická knihovna; 31. ISBN 978-80-7294-859-8.
- 21.) PERNES, J. *Svět Lidových novin 1893-1993: Stoletá kapitola z dějin čes. žurnalistiky, kult. a politiky*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1993. 143 s. ISBN 80-7106-056-9.
- 22.) PERSTICKÁ, D. *Eduard Bass známý, neznámý: Metod. materiál ke 100. výročí narození umělce*. Brno, 1987.
- 23.) PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava: (1939-1941)*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 2000. 175 s. ISBN 80-85924-25-0.
- 24.) POLAN, B. a BRABEC, J. *Život a slovo: literární studie, medailóny, náčrty, glosy*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1964. 270, [5] s.
- 25.) RATAJ, J. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997. 251 s. ISBN 80-7184-516-7.

Přílohová část

Příloha č. 1

Dopis Táně Bassové-Schmidtové

28. září 1938

„Milá Táničko,

zařídil jsem si všecko, abych dnes ve středu mohl ráno za Tebou odjet, ale sotva jsem vstal, volali mě do redakce, že se něco vážného děje. Viděl jsem to hned na ulicích: Dopravní strážníci měli přes rameno pušky a na mnoha místech konali službu místo nich legionáři, taky s puškou na zádech. V redakci jsem teprve zjistil, co je. O druhé hodině v noci doručil anglický vyslanec prezidentu zprávu z Londýna, že Chamberlainův posel Wilson přivezl z Berlína včera večer odpověď, ve které Hitler žádá striktní odpověď a rozhodnutí z Prahy dnes do dvou hodin odpoledne, jinak že učiní „potřebná opatření“. Ráno nebylo jisto, co to má být, nejdříve se myslelo, že ve dvě hodiny dá rozkaz k útoku na Československo a k náletu na Prahu. Od několika dnů jsou na mnoha místech hranic obě armády v doteku, což naši uvítali, protože tam všude zmizely ty přepadové bandy, které nemají v armádní prostoře místo. Hrozící nálet způsobil plno všelikých opatření, také ono vyzbrojení stráže.

Během dopoledne se informace zlepšovaly, soudilo se, že nepůjde hned o vpád, nýbrž o vyhlášení německé mobilizace. Na to už ráno předem odpověděl anglický král tím, že podepsal rozkaz k mobilizaci námořnictva. Před polednem byl nám ohlášen velký telegram Rooseveltův Hitlerovi. Doufám, že jsi jej slyšela v rozhlase. Byl to velmi vážný a lidský apel: nedával nám už předem za pravdu, nicméně otvíral cestu k nějakému čestnému dohodnutí, byť i se ztrátami. Tak jsem se zaradoval v bezpečné jistotě, že na takový projev nemůže Hitler odpověděti žádným násilným činem. Načež jsem v redakci ohlásil, že pojedou aspoň na hodinku do Chocerad a ke čtvrté se vrátím. Udělal jsem narychlo dispozice pro raník, ale ještě než jsem je skončil, začly telefonické dotazy z různých stran, které nasvědčovaly, že věci neprobíhají tak hladce, jak se zdálo. Byl jsem v tu chvíli už v redakci sám, chtěl jsem se narychlo ubezpečit, ale narychlo to nešlo. Zaboha jsem se nemohl nikoho významného v zahraničním ministerstvu dovolat, ale bylo přitom zřejmo, že se něco děje, všechno vedoucí úřednictvo na nohou, všichni někam telefonovali nebo byli právě odesláni – zkrátka tajemný fofr, který mě držel v zajetí, abych zvěděl něco určitějšího. Tak uplynula hodina – ta hodina, za kterou jsem chtěl být v Choceradech – a já neměl v rukou nic víc než rozpačité výklady menších úředníků, kteří nic nevěděli nebo se nic neodvážili říci. Šel jsem tedy do Mánesa na oběd – bylo půl druhé pryč – a pak jsem si zajel domů pro plynovou masku. Poprvé jsem s ní vyšel, ale

dnešek se mi nelíbil a nechtěl jsem být nějak nepříjemně překvapen.

Když jsem se vrátil do redakce, měl jsem tam zprávu od dr. Stránského, že ví z nejautoritativnější strany, že napětí je pro tuto chvíli zažehnáno, Hitler že od ultimáta ustoupil a že přijímá Chamberlainův závazek, že Anglie ručí, že Československo splní, co slíbilo. Z tohoto slibu arci nemáme žádnou radost, nicméně vznikla skutečná úleva z pocitu, že letecký útok nebude v tu chvíli proveden a že se jedná. Ale už za necelou hodinu začaly se mi telefonickými hovory hromadit informace, které průběh dne neukazovaly tak růžově. Podstatu toho už znáš z rozhlasu a novin, které snad dostaneš dřív než tento list: Hitler na Rooseveltovu výzvu nijak zvlášť nereagoval a na nový nátlak Chamberlainův svolil jen k tomu, že útok na Československo odložil a projevil souhlas s tím, aby se zítra v Mnichově sešly čtyři velmoci, Chamberlain, Daladier, Mussolini a Hitler, a pokusily se o dohodu ve věci československé. Chamberlain už to vyhlásil ve sněmovně a ta se za velkých ovací pro něj po jeho řeči odročila. Tak se tedy bezprostřední válečný konflikt o nějaký den oddálil, ale náš osud se ocitá v rukou velmocí, aniž se nás ptají na souhlas nebo nesouhlas. Složení té konference není pro nás dobré; náš spojenec Francie, hájil až dosud velmi chabě naše zájmy, ba přímo dovedl jít proti nim – a naopak se účastní náš vyložený odpůrce Mussolini. Kromě rychlých zákroků ještě dnes v Paříži a v Londýně nemáme na průběh jednání žádného vlivu. Francie a Anglie trvají na tom, že jsme svolili k odevzdání německých krajů, ačkoli tento souhlas z nás přímo vydraly hrozbami a zradou smluv. Výhrady, které jsme s tím my spojili, téměř pro ně neexistují. A tak se to sune k té situaci, kterou Poláci prožili třikrát: dělení Polska. Jakkoli se té skutečnosti všichni cit vzpírá, přece jen nevidím žádnou možnost, jak ji odvrátit. Neboť odepřeme-li přijmout takové rozhodnutí, ponechají Německu volnou ruku, aby si to s námi vyřídilo, - a p. t. demokracie západu budou ještě rozhořčeny na nás, že rušíme mír. Tak odpadne nám ještě ta poslední možnost, v kterou jsme doufali. Groteskní je, že myslí-li člověk na zítřejší situaci, nakonec shledá, že mít zájem na tom, aby si nás naklonil a zavázal jako protektor. Je to myšlenka divoká a groteskní, ale ne nemožná.

Tak se končí dnešní svátek trudnými vyhlídkami na takřečenou záchranu míru – který mírem nebude.

A teď vidím, že tu je nejlépe celý ten list skončit. Neboť jistě, že ztráta území neznamená ještě hrob národa.

Táníčko milá, vím, žes už plakala a že si ještě popláčeš, ale prosím Tě, aby ses tomu nepoddávala. Je třeba se statečně postavit tváří v tvář každé situaci a zase a znovu a stále věřit: „...můj drahý národ český neskoná!“

Líbám Tě a moc se těším, že se v neděli uvidíme.

Bass“

(Bass: 1985, s. 259 - 261)

Příloha č. 2

Dopis Jaromíru Johnovi

28. srpna 1941

„Milý příteli,

1/ od roku 1938 nejsem šéfredaktorem Lidových novin,

2/ od roku 1940 nejsem redaktorem žádné rubriky,

3/ od roku 1941, 1. 7. nejsem vůbec redaktorem Lidových novin, nýbrž jen přispěvatelem, kterému zřejmě bude procházeti podobnými truchlivými zkušenostmi, jaké mi líčíš ve svém listku.

Zmínka o dovolené je literární příklad eufemismu v Lidových novinách: octl jsem se na dovolené tím, že mi řekli, že už nejsem členem redakce.

Doufám, že těmito řádky jsem nadmíru jasně osvětlil nejen záhadu, která Tě stála korespondenční lístek, anóbrž i vývoj a situaci jednak v podniku, jednak u mne; a je-li co říci o věcech dalších, tož snad jen to, že po nadřečené dovolené jsem se octl v ochranné péči Tvého znamenitého syna, kterýž shledal u mne přetlak nikoli rajský, nýbrž krevní a nařídil, aby se mi pustilo žilou. Bylo pak provedeno v Borůvkově sanatoriu, kde mi lazebníci pustili žilou po stránce krevní, samo sanatorium po stránce finanční. Načež mi Tvůj znamenitý syn zakázal pít, kouřit a vůbec všechny excesy, počínaje pšoukem. Takto životně zregulován, zmeliorován, odvodněn a obhrázděn vidím se povolán převzítí (či podržeti) divadelní kritiku v Lidových novinách, ovšem čistě a přísně coby externista (od slova *ex terno*, bývalé *terno*).“ (Bass: 1985, s. 275 – 276)

...

Příloha č. 3

Z kalendáře E. Basse 1945

„1945

20. ledna

Táňa leží: zánět žlučníku a nervů v zádech.

1. února

Tánička do Vinohradské nemocnice.

5. února

Tánička operována.

14. února

Návrat z nemocnice. Vybombardování. Noc u Mrkvičků.

21. března

Vrátili jsme se do starého bytu.

25. března

Bombardovány Vysočany.

22. dubna

V dvacet hodin zemřela Tánička.

27. dubna

14:30 pohřeb na Olšany.

5. května

Převrat. Úvodník Antikrist padl.

6. května

Převrat. Doma.

7. května

Převrat. Do redakce. Báseň Praporem krásným.

9. května

U Trojského mostu s Národní radou. Národní výbor Lidových novin. Do rána v Lidových novinách.

4. června

Na dovolenou.“ (Bass: 1985, s. 299)

Příloha č. 4

Pro Svobodné noviny

Nová svoboda

„Šest let jsme o tobě, svobodo, snili, po tobě toužili, o tebe usilovali i pro tebe jsme nasazovali životy i majetky, pro tebe jsme snášeli strádání i hrůzy, věřice v překonání toho pekla muk a béd a v opětný slavný tvůj návrat. A hle, jediným vítězným rozběhem posledních čtyř dnů dobyli jsme tě zpět, vyrvali jsme tě z pokořujících drápů násilníka a očištěnou uvedli jsme tě k věčnému panování ve vlastech tohoto nádherného lidu, jehož ctnostem se nesluší žítí v porobě, nevolnictví a zmrzačení přirozených práv.

A když konečně jsme se zmocnili tohoto korunovačního klenotu lidské důstojnosti, vyznejme se nejen z odvěké své lásky k němu, ale i z toho, jak s ním miníme, poučení krutým šestiletím, nakládat. Je svoboda nejvzácnější lidský statek a na nás je, abychom jej podle toho spravovali, chránili a s ním hospodařili. Ty tam jsou doby pohodlného liberalismu, kdy svoboda byla jako nehájený les, kde si každý mohl nalámat nejkrásnějšího dříví, kdo jen měl k tomu silné, nevybíravé ruce, a kde více vytěžil, kdo vynikl větší chamtivostí. Nemůžeme ji také vydat v plen lidem nerozvázným, kteří by ji promarnili v plytkých samolibostech, podle havlíčkovského obrazu, že kde ostatní chodí po mostě, já za schválnosti půjdu louží. A ještě méně lze dopustit, aby svoboda byla ohrožována svobodou samou, aby přílišnou laxností nechalo se v ní vybujeti všeliké bludné učení, které pod pláštíkem domnělé volnosti vede přímo či nepřímo k znovuzrození fašismu se všemi jeho průvodními zjevy. Svoboda, zkrátka, má-li prospívat, potřebuje moudré pěstitele a prozíravé strážce, kteří včas rozeznají, jde-li o pokusné bádání vědce, který se pro další poznání pravdy noří do tajemných hlubin, nebo jen o plytký obmysl nového demagoga zaloviti si v kalných vodách. Objevování nových pravd je nejvznešenější lidská činnost, připravování starých lží jest nejzákladnější úklad a obojí si bývají nebezpečně podobny – ovšem s tou charakteristikou, že lež si vždy dává tvářnost pravdy, kdežto vědecké poznání netouží po libivosti demagogie.

Považujeme za svou nejvyšší povinnost hájiti, chrániti a podporovati svobodu všeho dobrého a stříci ji ode všeho, co ji podrývá a oslabuje.“ (Bass: 1985, s. 299 – 300)

Příloha č. 5

Ve vlastní věci

3. srpna 1945

„Zdá se mi, že ke včerejší redakční zprávě o změně ve vedení Svobodných novin jsem povinen připojit několik slov. Působí-li člověk tolik let veřejně, shledá nakonec, i když se tomu brání, že nepatří už jen sám sobě a že tisíce čtenářů mají právo, aby jim složil účty ze svého rozhodování. Vzdal jsem se již jednou funkce šéfredaktora Lidových novin, když na mne dolehla potřeba tvořit literárně. Novin se ujal nezapomenutelný K. Z. Klíma a já začal psát Čtení o roce 1848. Válka přerušila tuto práci, Němci zavřeli přístup skoro ke všem pramenům, revoluční rok byl pro české bádání zakázán. Psal jsem tehdy beletrii, Cirkus Humberto, Lidi z maringotek, sestavil knihu Pod kohoutkem svatovítským. Přišla heydrichiáda. Za hrozného pronásledování tolika českých lidí, za strašného utrpení tolika mých osobních přátel, v tom pekle, jehož brány se zdály být nepřemožitelné, ztratil jsem schopnost literárně tvořit. Nevím, jak jiní; já prostě nemohl a nedovedl. Celý smysl života bylo jen udržovat víru v lidech svého okolí, posilovat je v akcích odboje a organizovat pomoc obětem tyranie. Zatím statečný Kasetka zahynul pod gestapáckou botou v kasematech Terezína, na nemocničním lůžku dotrpěl hrdý a nesmiřitelný bitec Klusáček, vleklé nemoci podlehl věrný oddaný František Šelep – poslední mužové staré grady Lidových novin odešli. Mladší byli v německých koncentracích nebo v zahraničním seznamu, jiní všelikdes poschováváni, hrstička věrných se snažila proklouzávatí tisícerými úklady a nástrahami v redakci ovládané germánskými přísluhovači a otrokáři. Nezbylo než vzdáti se snu o literatuře a mysliti na vzkříšení novin. Díky věrnosti veliké většiny starých spolupracovníků se to podařilo. Na první zavolání svobody byli jsme všichni pohotově, třeba zatím ještě roztrženi barikádami. Po přechodných potížích se redakční práce mohla započít. Katarakt událostí otevřel svůj strhující proud, všichni v něm pluli podle svých sil – jen já měl pojednou strašný pocit, že na tento malström nestačím. Vždyť ještě neoschly hroudy na čerstvém hrobě té, jež mi byla třicet let více než věrnou pomocnicí a jejíž bolestné umírání bylo vyrušeno rachotem domů řítících se pod dopadem amerických pum. Snažil jsem se přehlušit tyto bolesti, ale zapeklité nervy se vymkly mé vůli. V den, kdy se vrátili londýnští spolupracovníci, požádal jsem o propuštění. Redakční přátelé mi nabídli zdravotní dovolenou, že obstarají vedení listu sami. Ale zatímco se nervy poněkud uklidnily, vyvstávala mi před oči druhá velká povinnost: dokončit Čtení o roce 1848. Děkuji dr. Jaroslavu Koláříkovi a Ladislavu Khásovi za péči o vedení redakce v mé nepřítomnosti i všem ostatním kolegům za dobrou vůli. Sestupuje do řad prostých spolupracovníků, přeji všem, aby v společném díle pokračovali s láskou k lidem, k životu, k pravdě a spravedlnosti a aby si v trudné práci uchovali smysl pro životní jas a humor.

Eduard Bass“ (Bass: 1985, s. 300 – 301)

Příloha č. 6

Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé (1948):

„...rázem do svého provinčního ticha a klidu, který se brzo pod tlakem svatoalianské reakce mění v bezmocnou, bezvládnou mdlobu. Ještě Goethe se živě zajímá o zrod Českého musea a ochotně upozorňuje v Německu na významnou tuto pražskou instituci, ale při všem přátelství ke Kašparu Šternberkovi a při vši své ochotě nedovede přemoci nezájem v říši, stejně jako všechny snahy domácího německví nejsou s to vypjati se k tvorbě schopné života. Německý sborník musejní, který měl i rozsahem všechny přednosti před skrovným českým, po pětiletém živoření zaniká, kdežto český pod vedením Františka Palackého roste v nejpamatnější českou revui. V celé německé říši se tehdy pro pražský německý musejník našlo všeho všudy jen šest odběratelů – tak klesly živé kulturní vztahy německého národa k Praze. Byl to nesmírný odliv všemi směry, při němž zůstalo pražské německví jako osamělý ostrov na sypkých mělčinách. Nebyl tu ani jeden básník, ani jeden spisovatel, ani jeden výtvarník, kteří by silou svého projevu obohatil německou národní kulturu; pražská německá tvorba byla jen mdlé epigonství klasicismu a romantiky. Krásnoduší esthét, jako byl společensky oslňující Karl Egon Ebert, bohatý syn fürstenberského direktora, pohodlně ho následující v příjemnostech knížecí služby, vyhledávali si staré české báje k svým eposejím a dramátům, aby neznámým prostředím a exotikou slovanských jmen nahradili, co nemohli svému národu dát z mohutnosti vlastního ingenia; a již spisovatel příští pražské generace, Alfred Meissner, se přiznává, že kolikrát si chtěl přeciť Ebertovu Vlastu, tolikrát nad jejími nekonečnými slokami usnul. Diletantský zájem o český starověk a starožitnosti vytvářel jen půdu pro výmluvného šejdíře, jako byl Max Schottky, obratný historik a zeměpisec, leč ještě obratnější lovec podpor a záloh, při tom všem stíhaný úřady pro zpronevěru cenných starých knih a rukopisů. Kvasivý německý Sturn und Drang zplodil tu jen efemerní, vnějškové siláctví Uffa Horna; a v kom bylo kus tvořivé, plodivé vůle a kus řemeslné literátské dovednosti, ten při první příležitosti opustil ospalý pražský vzduch i umrtvené Rakousko a zůstával jako Karel Herlossohn v exilu. Německí studenti v Praze ztrácejí ponenáhlu pod přilivem češství i smysl pro čistotu německé řeči: v letech čtyřicátých čteme v Bohemii každé chvíle, že někde vyhořela „eine Chalupe“ a že postižený je „ein Rustikalchalupner“. V té době vnitřního úpadku pražského německví ani jeho nacionalismus nežije. Nemá z čeho a proč. Heroismus osvobozovací vyvanul a zanechal jen civilní vzpomínky na státní krach a válečné útrapy. K novému vzplanutí není v metternichovském Rakousku žádné vzpruhy a v zahraničí žádný cíl. Do popředí tužeb se dere touha po větší svobodě politické a tiskové, ale právě při tom se zdá, že co se západním liberalismem potichu vniká za zapadlé brány monarchie, překlene všechny jiné rozpory a spojí všechny národnosti v společnou akci. Pražské německví také necítí ještě nacionální tlak a protitlak. Je naprosto zabezpečeno výsadními posicemi, které mu opatřil stát.

Germanizující základ státního zřízení, které i když ve školství poněkud vyšlo Čechům vstříc, přece jen ve všem všudy udržuje nadvládu němčiny, je dostatečnou zárukou pražským Němcům, že se většinou shovívavě, někdy s útrpností, někdy se zájmem dívají na obrodné snahy Čechů. Přece je tu naprostá samozřejmost, že se žije v německé sféře, že se německy vládne, německy úřaduje, německy studuje, německy píše, německy mluví a německy žije. Vždyť sami ti Češi cítí tuto nezbytnost a vyjdou-li poněkud ze své lidové oblasti, už se projevují jen německy, takže nic, ani společenský hovor neruší pražské němectví po dlouhá léta z ustálené představy, že věc národnostní je tak pevně zakotvena, že se není nutno o ni starat. Jsou ovšem mezi nimi jednotlivci, kteří nedůvěřují českému okolí a nevraží na ně. Nedává jim spát, že se Češi cítí zároveň Slovany. A Slovanství, to je přece Rusko, v očích těchto Němců nepřítel. Najednou všechna Svatá Aliance s ruským carem, ani reakční spřízněnost obou režimů nic neznamená a daleká Moskva se stává pro jednotlivé pražské Němce hrozným strašákem. Jejich nejdrastičtější představitel je Josef Linhart Knoll, v letech třicátých ordinarius rakouských a obecných dějin na pražské universitě, mužiček jistých zásluh dějepisných a velké horlivosti vykladačské, ale především posedlý hrůzou ze všeho českého. Nejstrašnějším nepřítelem Rakouska jevil se mu mladý a od úspěchu k úspěchu stoupající František Palacký. Šedesátiletý Knoll, velmi ponížený na úředních místech, velmi uctivý ve společnosti, stýkal se ovšem docela přátelsky s vlivným historiografem země České, který mu sám prokázal mnohou úsluhu. Ale za zády Palackého Knoll soptil; a Palacký nenapsal snad jediný spis, aby z universitní odborné stolice nevyšlo rozsáhlé, přísně důvěrné memorandum ke guberniu nebo k ministerstvu, kde oficiální představitel historické vědy o překot dokazoval, že všechno, co Palacký píše a dělá, je zákeřná, podvratná a paličská práce proti císařskému domu, proti Němcům a proti existenci monarchie. První svazek Dějin národa českého rozebral Knoll v udavačském pojednání téměř stránku po stránce a všude hromadil důkazy – většinou nepoctivým způsobem, neúplnou citací, umělým výkladem -, že Palacký zálučně falšuje historii, aby ponížil a urážel německý národ a štvál český lid proti vládnoucímu řádu. Český učenec neměl ani potuchy, jaké úklady se mu na významných úředních místech z pražské university strojí a jak naléhavě si šedesátiletý Knoll osobními intervencemi, nejponíženějšími suplikami a novými obširnými připomínkami vymáhá, aby dozorčí úřady, censura a policie konečně proti „mluvčímu Čechů“ zakročily. Teprve když Knoll r. 1841 zemřel a rok po něm skonal i jeho příznivec hrabě Antonín Bedřich Mitrovský, nejvyšší kancléř dvorské kanceláře, přinesl rytíř Neuperk Palackému z pozůstalosti Mitrovského, kterou pořádal, důvěrné spisy Knollovy a Palacký žasl nad vši tou zlobou a nízkostí, již byla pokřivená duše jeho staršího kolegy schopna. Že z Knollova udavačství nebylo větších nepříjemností než tu a tam úřední zákaz některé staré edice, lze vysvětlit jen tím, že jeho žaloby i nezaspěčenému příliš čpěly záští a nenávistí. A mimo to potrefilo servilního Knolla, co se někdy vyšší spravedlností stává: byl právě pro tu svou výstřední horlivost policii podezřelý. Nenávistný Knoll nebyl se svými

úkladnými hněvy a zlověstnými výstrahami v německém táboře sám, ale vedle této až chorobné tendence vynikaly tu naopak některé jasné hlavy vyššího rozhledu, které už předem pracovaly pro spravedlivé urovnání příštího národního soužití.“ (Bass: 1948, s. 195 – 198)

Příloha č. 7

Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé:

„Byl jen jedním z mnoha. Pouze malá část židů v Čechách přilnula trvale k češství a vzala na se i křížovou cestu národa nemilého pánům a nevídaného u stolu mocných. Velká většina židů z českých vsí a měst volila raději pohodlnou a výnosnou cestu vládnoucího německví, v němž se za své horlivé přisluhování domohla vynikajících a vlivných míst hospodářských i kulturních. Pražským Němcům tvořili tito poněmčilí židé často nejvášnivější, nejzlobivější, nejrafinovanější avantgardu protičeskou. Možná, že by se národnostní poměry u nás v druhé polovině 19. století vyvíjely mnohem klidněji, kdyby na německé straně nebyl šovinismus rozpalován s tak fanatickou vášnivostí, jaké je schopen služebný židovský šmok. Při tom však samotnému německví v Praze valně neprospěli. Ti z nich, kteří v sobě cítili větší a průbojnější schopnosti, nespokojovali se provinčním prostředím a běželi za vyšší a lesklejší kariérou do Vídně a později i do Berlína. V Praze až na menší výjimky zůstávala chabší střední směs, které se dařilo sice amalgamovati německý život v Praze, která však tvořila citelně isolační vrstvu mezi německvím pražským a německvím ostatních Čech. Pro Němce z pohraničí se jejich Praha příliš požidovštěla a tak se rozvíjel německý život v Čechách po desítky předválečných let v citelné rozdrobenosti, bez přirozeného živého střediska v hlavním městě, které se vytrácelo z myslí horských Němců ani ne tak pro svou českou většinu, jako pro příliš semitský ráz německé menšiny. Ta ostrovní odloučenost pražského německví měla svůj tragický ráz, neboť tvořila příliš drsný protiklad k tomu, co Praha pro německý národní život znamenávala.“ (Bass: 1948, s. 193)

Příloha č. 8

Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé:

„Jakkoli mohutné bylo působení Bolzanovo na vzdělané jednotlivce v pražském Německvu, nezabránilo postupnému zaostření nacionálních rozporů. Dokud se německá společnost mohla shovívavě dívat na ideální horlení té skupiny pošetilců, kteří se ujímali opovržené řeči nižšího lidu a chtěli ji vytříbit k nějakým vyšším úkolům, dotud bylo ono vlastenecké hnutí sledováno s jistou protekční dobromyslností. Národnostní hranice, jež šla napříč pražským obyvatelstvem, táhla se při tehdejší společenské rozvrstvení hodně nízko a Němci věřili, že bude ještě sestupovat. Místo toho však začala v celé šíři stoupat. Probuzené české úsilí jalo se jako velká voda tlačit na německou klenbu nad sebou, začalo prolínat kde jakou skulinou vzhůru, drobit zdivo, uvolňovat si cestu,

otřásat slabšími podpěrami. Z netušeného obratu nastal údiv, pak pohoršení, pak rozhořčení. Neboť ať se hledal jakýkoli blahovolný výklad, ať se mluvilo o spravedlnosti a slušnosti, vznikaly tu přece jen bolestné ztráty posic, nenadálá soutěž, neočekávané nároky, všeliké potíže. Ohrožené hospodářské a mocenské zájmy vedly k tomu, že se německví začalo šikovat v obranný boj. Začalo se uvažovati o tom, že nejde jen o Prahu a o království, že Češi nejsou v říši vedle Němců jediní, že Němci mají vlastně v monarchii většinu a uplatní-li se všude podobným způsobem, že budou Němci v Rakousku se svého svrchovaného a dosud samozřejmého panství zatlačeni do menšiny. Beati posidentes začali ze strachu o své výsadní postavení podporovat germanisační, centralisační a ovšem zároveň reakční snahy říšské vlády. A ti v německém táboře, kdož už byli stoupenci zásad liberálních a nemohli uznati Metternichův režim, kolísali různým způsobem mezi sympatiemi k mladé české svobodomyslnosti a obavami z oslabení německé državy. Jasný a jednotný program se jim zdál přicházeti teprve v ideji velkoněmecké, jak se pak rodila ve Frankfurtu.“ (Bass: 1948, s. 201)

Anotace

Jméno a příjmení:	Iveta Volková
Katedra:	Českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2015

Název práce:	Cenzurní zásahy v Bassově „Čtení o roce osmačtyřicátém“
Název v angličtině:	Censorial interventions in Bass „Čtení o roce osmačtyřicátém“
Anotace práce:	<p>Tato práce přináší hloubkovou analýzu díla Eduarda Basse – „<i>Čtení o roce osmačtyřicátém</i>“, ve které poukazují na cenzurní zásahy v tomto díle, tyto zásahy jsou dále rozděleny pro snadnější orientaci na tři typy. V práci nalezneme také část zabývající se životem a uměleckou kariérou Eduarda Basse, zejména se tato práce zaměřuje na jeho život během okupace, ve které poukazuje na velkou propojenost těchto událostí s Bassovým osobním životem. V závěrečné části práce se nachází grafické znázornění a vyhodnocení daných cenzurních zásahů v již zmiňovaném Bassově díle, a to z hlediska četnosti výskytů jednotlivých typů těchto zásahů, a také z hlediska výskytu v jednotlivých kapitolách, díky čemuž si snadno vytvoříme názor, jak závažným způsobem a v jakém rozsahu bylo toto dílo cenzurou zasaženo.</p>
Klíčová slova:	literární cenzura, Eduard Bass, dílo „ <i>Čtení o roce osmačtyřicátém</i> “, cenzurní zásahy, okupace, II. světová válka, cenzor
Anotace v anglickém jazyce:	<p>This work provides an in-depth analysis of the work of Edward Bass - "<i>Čtení o roce osmačtyřicátém</i>", in which I refer to censorship in this work. These interventions are divided into three types for the easy orientation. The part dealing with life and the artistic career of Edward Bass can be also found in the thesis; particularly the focus is put on his life during the occupation, in which the interconnection of these great events with Bass' personal life is stressed. The final part contains the graphical representation and</p>

	<p>evaluation of the censorship interventions in the aforementioned Bass' work; in terms of frequency of the different types of these interventions, as well as the occurrence in the individual chapters. These results easily create a view of serious and extensive damage that was caused by the censorship interventions.</p>
Klíčová slova v anglickém jazyce:	<p>Literary censorship, Eduard Bass, the work of "Čtení o roce osmačtyřicátém", censorship interventions, occupation, World War II, a censor.</p>
Přílohy vázané v práci:	<p>dopis Táni Bassové-Schmidtové, dopis Jaromíru Johnovi, z kalendáře E. Basse 1945, pro Svobodné noviny – „<i>Naše svoboda</i>“, „<i>Ve vlastní věci</i>“, „<i>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé</i>“ (1948) (Bass: 1948, s. 195 – 198), „<i>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé</i>“ (Bass: 1948, s. 193), „<i>Vyšší měšťanstvo, Němci a Židé</i>“ (Bass: 1948, s. 201)</p>
Rozsah práce:	64 s.
Jazyk práce:	Český jazyk